

GRZEGORZ KUBLIN

Luboszyce

<https://orcid.org/0000-0003-2692-7763>

Nagrobek księżniczki raciborskiej Eufemii

1. Żywot Eufemii z 1606 r. autorstwa Abrahama Bzowskiego OP – 2. Obraz Ofki z 1623 r. – 3. Tarcza z inskrypcją z 1623 r. – 4. Notatka z 1658 r. wryta na wieku skrzyneczki z relikwiami Ofki – 5. Przedmowa z 1670 r. napisana przez Walentego Raciborzycy OP – 6. Informacje spisane przez Tomasza Tomickiego OP w latach 1672–1674 – 7. Dzieło Reginalda Brauna OP z 1741 r. – 8. Krytyczne uwagi do żywota Eufemii w rękopisie z XVIII w. – 9. Status Kongregacji bł. Czesława z 1756 r. – 10. Zapisek Friedricha Alberta Zimmermanna z 1784 r. – 11. Notka Ludwiga Wilhelma Gilberta z 1791 r. – 12. Zapis z 1 marca 1811 r. w księdze zmarłych w Baborowie – 13. Kronikarska informacja z 1819 r. – 14. Relacja Bernharda Lachmanna z 1821 r. – 15. Zapiski Carla Lingego z 1828 r. – 16. Wnioski

W tym roku przypada 660. rocznica śmierci świętobliwej Eufemii (Ofki) raciborskiej, Piastówny, przeoryszy raciborskich dominikanek. W literaturze naukowej poświęcono tej nieprzeciętnej postaci wiele miejsca¹. Z najważniejszych dotychczas prac należy wymienić: zestawienie źródeł do życia i działalności Eufemii², wydanie formuł kancelaryjnych nieistniejących już dokumentów jej do-

¹ Gruntowny przegląd badań zawiera rozprawa: Grzegorz Kublin, 2014. *Eufemia raciborska w historiografii*. Opole (praca doktorska napisana na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego pod kierunkiem bpa prof. zw. dra hab. Jana Kopca, Biblioteka Główna Uniwersytetu Opolskiego, sygn. Dr-1011).

² Joseph Gottschalk. 1936. „Euphemia von Ratibor († 1359). Untersuchung der Quellen zu ihrer Lebensgeschichte”. ASKG 1: 15–40. To opracowanie nie wyczerpuje aktualnie tematu, gdyż nie obejmuje wszystkich źródeł, a w niektórych kwestiach przedstawia niewłaściwe wnioski, zob. poniżej przyp. 3 i 4.

tyczących³, opublikowanie dotąd niedrukowanych źródeł, w tym dokumentów i wczesnonowożytnych opracowań dotyczących jej życia i kultu⁴, zanalizowanie najstarszych historiograficznych zapisków o niej, rekonstrukcje życiorysu oraz zarysowanie dziejów kultu⁵, omówienie wstąpienia Ofki do zakonu św. Dominika⁶, sprawy kradzieży jej pieniędzy⁷, kwestii określania jej mianem fundatorki⁸, czasu pełnienia przez nią urzędu przeorczy⁹ oraz problematyki jej testamentu¹⁰, zebra-

³ Jan Fijałek, Jacek Woroniecki. Wyd. 1938. „Zbiór formuł zakonu dominikańskiego prowincji polskiej z lat 1338–1411”. AKHPAU 12 (cz. II), nr 171, 213, 234–235, 267, 276, 279, 327–328, 344–345, 352–353, 361–362, 365–366.

⁴ Maciej Zdanek. 2010. „Fragment akt kapituły prowincjalnej dominikanów polskich z 1338 roku”. RHIS 76: 263–276; Grzegorz Kublin. 2014. „Niedrukowany dokument księcia raciborskiego Leszka z dnia 9 kwietnia 1313 roku”. Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego 34: 245–252; tenże. 2015. „Niedrukowany dokument z 1 maja 1331 roku dotyczący klasztoru dominikanek w Raciborzu”. Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego 35: 335–343; tenże. 2016. „Niedrukowany dokument księcia raciborskiego Leszka z dnia 21 stycznia 1319 roku”. NP 126: 7–24; tenże. 2016. *XVII-wieczny żywot księżniczki raciborskiej Eufemii w zbiorach Archiwum Państwowego we Wrocławiu* (Studia i źródła do dziejów dominikanów i dominikanek w Raciborzu, 1). Opole: Studio Impreso; tenże. 2018. *Dzieło Reginalda Brauna z 1741 roku poświęcone księżniczce raciborskiej Eufemii* (Studia i źródła do dziejów dominikanów i dominikanek w Raciborzu, 2). Opole: Studio Impreso.

⁵ Przykładowo: Augustin Weltzel. 1878. „Żywot błogosławionej Eufemii, księżnej Raciborskiej, ze zakonu św. Dominika”. Towarzystwo Bożego Grobu 11 (z. 22): 477–492; Konstanty Prus. 1948. *Świątobliwa Ofka Piastówna i klasztor ss. dominikanek w Raciborzu* (Świetlane Polski Postacie, 2). Opole: Wydawnictwo Św. Krzyża; Jacek Woroniecki. *Eufemia raciborska*. PSB. T. VI, 318–319; Benigna Suchoń. *Ofka, Eufemia, Domitilla*. HP. T. II, 160–171; Andrzej Szymański. 2005. „Świątobliwa Eufemia (Ofka) raciborska – księżna i dominikanka”. Studia Śląskie 64: 217–230; Piotr Stefaniak. 2005. „Błogosławiona Ofka Piastówna OP (1299–1359) w świetle trzech najstarszych żywotów i osiągnięć historycznych”. Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego 25: 173–198; Franciszek Wolnik. 2009. *Świątobliwa Eufemia (Ofka) – życie i rozwój jej kultu. W Świętość na ziemi raciborskiej* (Sympozja, 76). Red. Franciszek Wolnik, 23–43. Opole: Redakcja Wydawnictwo Wydziału Teologicznego UO; Piotr Stefaniak. 2009. „Błogosławiona Eufemia Piastówna OP (1299–1359) w świetle trzech najstarszych żywotów oraz źródeł, a także literatury”. NP 111: 159–191; Grzegorz Kublin. 2013². *Świątobliwa Eufemia raciborska († 17 I 1359)*. Opole: Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża; Grzegorz Kublin. 2013. „Wzmianka o Ofce raciborskiej w «Annales» Jana Długosza”. WUDO 68 (6): 236–250; Piotr Stefaniak. 2018. *Eufemia Domicylla Piastówna zwana błogosławioną (1299–1359). W Racibórz – Perła Polskiej Korony. Szkice dla Niepodległej*. Red. Grzegorz Wawoczny, 33–36. Racibórz: Wydawnictwo i Agencja Informacyjna WAW.

⁶ Grzegorz Kublin. 2013. „700. rocznica wstąpienia księżniczki Ofki do zakonu św. Dominika”. WUDO 68 (4–5): 190–197.

⁷ Tenże. 2010. „Sprawa zagubienia się pieniędzy Eufemii”. Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego 30: 493–499.

⁸ Tenże. 2012. *Księżniczka Eufemia (Ofka) – fundatorka klasztoru dominikanek w Raciborzu. W Kościół na Śląsku. Z dziejów kultury i życia religijnego* (Opolska Biblioteka Teologiczna, 127). Red. Franciszek Wolnik, 151–164. Opole: Redakcja Wydawnictwo Wydziału Teologicznego UO.

⁹ Grzegorz Kublin. 2012. „Eufemia raciborska – priorissa”. Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego 32: 287–294.

¹⁰ Piotr Stefaniak. 2017. „Testament świątobliwej Ofki Piastówny OP, przeorczy raciborskich dominikanek z 1358 roku”. ABMK 107: 259–288.

nie średniowiecznych i nowożytnych świadectw świętości jej życia¹¹, scharakteryzowanie jej duchowości¹², omówienie relikwii¹³ oraz ikonografii¹⁴. Niniejszy artykuł zostanie poświęcony nagrobkowi Eufemii, który dotąd nie był przedmiotem pogłębionej analizy.

Nagrobek Eufemii nie jest nam znany. Nie zachował się żaden obraz lub fotografia, które by go przedstawiały. Pojawia się zatem pytanie: Czy księżniczce raciborskiej, wieloletniej przeoryszy miejscowej wspólnoty dominikanek, a więc osobie wysokiego pochodzenia, zwierzchnicze wspólnoty zakonnej, cieszącej się nie tylko wysokim statusem i prestiżem społecznym, lecz także szczególnym aurytetytem duchowym, wystawiono w kościele dominikanek w Raciborzu gotycki nagrobek? W odniesieniu do władców, biskupów i innych znaczących osób, jak opaci i prałaci, możni, urzędnicy monarszy, czy rycerze, utrwaliła się już wówczas praktyka uświetnienia miejsca pochówku płytą nagrobną przykrywającą bezpośrednio grób zmarłej osoby lub tumbą. W późnym średniowieczu osobę zmarłą na nagrobku upamiętniano poprzez jej plastyczne wyobrażenie, inskrypcję i niejednokrotnie elementy heraldyczne (herby); dodatkowo blisko grobu często umieszczano epitafium. Jaką formę miał nagrobek Eufemii? Kiedy mógł powstać? Wreszcie: Kiedy ewentualnie został on zniszczony?

Księżniczka Eufemia, córka księcia raciborskiego Przemysła, wstąpiła do klasztoru dominikanek 9 kwietnia 1313 r. W latach 1341–1346 i 1349–1359 piastowała urząd przeoryszy. Zmarła 17 stycznia 1359 r. w tymże klasztorze. Datę jej śmierci odnotowano w *Martyrologium Ratiboriense*¹⁵. Została pochowana w krypcie pod kaplicą św. Dominika, przylegającą niegdyś od północy do kościoła dominikanek w Raciborzu.

¹¹ Grzegorz Kublin. 2013. „Średniowieczne i nowożytne «testimonia sanctitatis» Eufemii raciborskiej (zm. 1359)”. *Folia Historica Cracoviensia* 19: 73–90.

¹² Bogusław Kochaniewicz. 2017. „Duchowość świątobliwej Eufemii z Raciborza w nowym świetle”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 37 (2): 157–172.

¹³ Piotr Stefaniak. 2007. „Dzieje relikwii bł. Jolenty Arpadówny (1244–1304), księżnej polskiej, na tle pochówków innych polskich świętych pań feudalnych”. NP 107: 277–291; tenże. 2011. „Z dziejów relikwii świątobliwej Ofki Piastówny, dominikanki raciborskiej”. *SSHT* 44 (1): 45–58.

¹⁴ Adam Szelaż. 2015. Ikonografia świątobliwej Eufemii (Ofki) na Śląsku w XVII i XVIII wieku. W *Historia, kultura i sztuka dominikanów na Śląsku 1226–2013. W trzechsetlecie beatyfikacji bł. Czesława*. Red. Dariusz Galewski, Wojciech Kucharski, Marek L. Wójcik, 205–218. Wrocław: Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe; Piotr Stefaniak. 2015. *Ikonografia świątobliwej Ofki Piastówny*. Wrocław: Wydawnictwo TUM Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej; Adam Szelaż. 2015. Raciborskie wizerunki świątobliwej Eufemii (Ofki) na przestrzeni wieków. W *Księżstwa opolskie i raciborskie. Terytoria – struktury – elity – dziedzictwo*. Red. Bogusław Czechowicz, 125–137. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

¹⁵ Abraham Bzowski. 1606. *Propago d. Hyacinthi thaumaturgi Poloni, seu de rebus praeclare gestis in Provincia Poloniae Ordinis Praedicatorum. Commentarius*. Venetiis: apud Societatem Minimam, 48.

Miejsce pochówku poświadcza wiele przekazów źródłowych. Zapewne najstarsza wzmianka o pochówku Ofki była zamieszczona w *Martyrologium Ratiboriense*. Jego istnienie u historyków nie wzbudza podejrzeń¹⁶. Jednak źródło to obecnie nie istnieje, a żadne inne nie przekazało dosłownego brzmienia stosownego wpisu dotyczącego Eufemii. Poniżej w kolejności chronologicznej zostało zestawionych kilkanaście wzmianek źródłowych dotyczących pochówku lub grobu Ofki. Ich analiza pozwoli na sformułowanie wniosków, które będą mogły posłużyć do dalszych badań na temat nagrobka raciborskiej Piastówny.

1. Żywot Eufemii z 1606 r. autorstwa Abrahama Bzowskiego OP

Pierwszą informację o miejscu pochówku Eufemii przekazał w 1606 r. dominikanin Abraham Bzowski (1567–1637) w swoim dziele *Propago divi Hyacinthi* na temat dziejów polskiej prowincji dominikanów. Relacja Bzowskiego jest niezwykle istotna i wiarygodna. W latach 1606–1609 był on przeorem klasztoru dominikanów we Wrocławiu oraz pełnił funkcję wikariusza i komisarza prowincjała Wojciecha Sękowskiego na Śląsku¹⁷. Miał zatem okazję, aby podróżować i wizytować klasztor dominikanek w Raciborzu, a także zobaczyć miejsce pochówku oraz kultu Ofki. Wiadomo bezsprzecznie, że 6 lutego 1609 r. zwrócił się do starosty wrocławskiego z prośbą o paszport na podróż do Raciborza, aby spotkać się z przebywającym tam wikariuszem generalnym zakonu¹⁸. Ślady tego pobytu w klasztorze widać w *Propago*. Bzowski uzyskał dostęp do źródeł klasztornych, w tym do wspomnianego *Martyrologium Ratiboriense*, poznał kościół klasztorny z autopsji, zapisał też wiele informacji o życiu i cnotach Piastówny, które zachowywała i rozwijała lokalna, przekazywana ustnie, tradycja.

Zanotował on, że w kościele dominikanek raciborskich znajdują się groby ksiąząt raciborskich i Eufemii: *Ecclesia haec insignis è sepultura Ducum Ratibo-*

¹⁶ Fijałek, Woroniecki. Wyd. 1938. „Zbiór formuł zakonu dominikańskiego”, 228–229.

¹⁷ Carl Blasel. 1912. *Geschichte von Kirche und Kloster St. Adalbert zu Breslau* (Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte, 16). Breslau: Ferdinand Hirt, Königliche Universität- und Verlagsbuchhandlung, 52–53, 119; Lucjan Niedziela. 1972. „Przyczynek do dziejów walki o polskość Wrocławia w pierwszym dziesięcioleciu XVII wieku”. SKHS 27 (3): 457; Józef Pater. 1979. „Życie i twórczość Abrahama Bzowskiego O.P. (1567–1637)”. NP 51: 74; Lucjan Niedziela. 2005. Pisma króla Zygmunta III Wazy i innych dostojników w sprawie ponownego przejścia klasztorów śląskich przez dominikanów polskich w XVII wieku. W *Klasztor w państwie średnio-wiecznym i nowożytnym*. Red. Marek Derwich, Anna Pobóg-Lenartowicz, 480. Wrocław – Opole: Wydawnictwo DiG Sp.j.

¹⁸ August Mosbach. 1860. *Przyczynki do Dziejów Polskich z Archiwum Miasta Wrocławia*. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 58, 154; Augustin Weltzel. 1881. *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*. Ratibor: Verlag von Max Muschik, 787.

*rien[sium] et huius Beatæ Virginis Euphemie*¹⁹. Na innym miejscu tego dzieła, gdzie zamieścił swego autorstwa żywot Ofki²⁰, Bzowski wspomniął o jej kamiennym grobie i związanych z nim niezwyklych zdarzeniach:

*Ingruentes quosuis casus Civitati, vel Monasterio sororum, sic etiam mortes earundem Monialium ab interius aliquot diebus percusso lapide suae sepulturae, portendit et praemonet*²¹.

Sam przekaz o odg sach dochodzacych z grobu ma charakter legendarny, jakkolwiek oparty zapewne na miejscowej tradycji przechowywanej przez zakonnice. Ważna jest wiarygodna informacja o kamiennym grobie Eufemii, przy czym nie jest jasne, co znaczą s wa: *lapis suae sepulturae*. Czy Bzowski mi ł na myśli kamienny grobowiec, czyli tumbę (kamienny sarkofag i p tę), czy raczej jedynie kamienną p tę nakrywajac  miejsce pochówku Eufemii? Przytoczone powyżej s wa nie dają podstawy, aby tę kwestię rozstrzygn c, chocia z określenie *lapis* skłania bardziej do uznania, że chodziło o kamienną p tę. Trzeba też zauważyć, że Bzowski nie okre li  dokładnie miejsca pochowania Piastówny, czyli krypty w kaplicy przylegajacej do ko ci ła dominikanek, lecz napisa  ogólnie o ko ci le raciborskich sióstr. Wspomniął o uciekaniu si  raciborzan w różnych potrzebach do wstawiennictwa Eufemii, o cudach i wielkiej czci, jaką była ona otaczana w tym czasie:

*In naufragijs, morbis, et necessitatibus quam maximis deuote inuocata, plurimis miraculose succurrens, magna apud Ratiborienses in veneratione habetur*²².

A zatem w 1606 r. istniał rozwinięty kult Ofki, który by  związany z miejscem jej pochówku. Zasięgi tego kultu obejmowa  nie tylko raciborskie zakonnice, lecz r wnie  mieszka c w Raciborza.

¹⁹ Bzowski. 1606. *Propago d. Hyacinthi thaumaturgi Poloni*, 9.

²⁰ Prawie identycznie brzmiacy żywot Eufemii, zob. Abraham Bzowski. 1618. *Annalium ecclesiasticorum post Illustriss. et Reverend. Dominum, D. Caesarem Baronium, S. R. E. Cardinalem Bibliothecarium. Rerum in orbe Christiano ab Anno Domini 1300. usque ad Annum Dom. 1378. gestarum narrationem complectens*. T. XIV. Coloniae Agrippinae: apud Antonium Boetzerum, 1272–1273.

²¹ Tenże. 1606. *Propago d. Hyacinthi thaumaturgi Poloni*, 48–49.

²² Tamże, 48.

2. Obraz Ofki z 1623 r.

Obraz Eufemii został namalowany w 1623 r. z polecenia przeoryszy raciborskiej Heleny Otieslav z Kopienicy (niegdyś Kopenitz). Przeorysza postarała się, aby w tym samym czasie powstały również tarcze (tablice) z opisem życia Ofki²³. Obraz umieszczono w kaplicy św. Dominika przy kościele klasztorным. Przedstawiał na tle kotary całą postać Eufemii w stroju dominikanki, ze złożonymi rękami, na których miała przewieszony różaniec. Obramowanie obrazu obiegał napis: *ANNO DOMINI MCCCLIX FERIA XVII JANVARIII QVA FIT FESTVM SANCTI ANTONII ABBATIS OBIIT ILLVSTRISSIMA DOMICILLA EVFEMIA FILIA ILLVSTRISSIMI DVCIS PRIMISLAI FVNDATRIX ET PRIORISSA HVIVS CONVENTVS SANCTI SPIRITVS HIC SEPVLTVA REQVIESCIT IN DOMINO*. Wizerunek Ofki stał się podstawą licznych nowożytnych kopii i do dziś kształtuje jej ikonografię. Niestety oryginał spłonął w 1945 r., ale znamy go z fotografii wykonanej w 1908 r.²⁴ oraz publikacji Konstantego Prusa (1872–1961) z 1910 r.²⁵ Napis na obrazie przekazały też źródła pisane, m.in. XVIII-wieczny rękopis²⁶.

Przedstawienie Eufemii wykazuje kilka charakterystycznych cech, które pozwalają widzieć w nim stylizowane odzwierciedlenie wizerunku, jaki mógł znajdować się na kamiennej płycie grobowej²⁷. Chodzi o ukazanie całej postaci w szatach zakonnych (tam leżącej, tu stojącej), z rękami złożonymi ku górze w geście modlitewnym i kotarę, którą ma za plecami. Kotara występuje na wielu płytach nagrobnych, gdzie postać zmarłego była ryta. Była nie tylko elementem dekoracyjnego opracowania tła, ale i symbolicznym przedstawieniem przejścia do raju. Oznaczała zasłonę oddzielającą w świątyni jerozolimskiej miejsce święte od najświętszego²⁸. Najbardziej jednak charakterystycznym elementem portretu Ofki jest napis, który w swej treści ma charakter kommemoracji zmarłej osoby i uderzająco przypomina inskrypcje na płytach nagrobnych. Nietypowa jest sama lokalizacja inskrypcji, którą na obrazach portretowych umieszczano najczęściej

²³ Kublin. 2016. *XVII-wieczny żywot księżniczki raciborskiej Eufemii*, 81.

²⁴ ArDomKr, S 43/14/7.

²⁵ Konstanty Prus. 1910. *Świątobliwa księżniczka Ofka i klasztor pp. dominikanek w Raciborzu. Kartka z dawnych dziejów Śląska*. Bytom: Wydawnictwo „Katolik”, 31, 64.

²⁶ Tamże, 62–63; Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dalej: APWr), Rep. 135, nr 582, 4r.

²⁷ Za to spostrzeżenie i wszystkie cenne uwagi dziękuję dr. hab. Maciejowi Zdankowi.

²⁸ Bożena Guldán. Oprac. 1982. *Śląska rzeźba kamienna XII–XVI* w. Wrocław: Muzeum Narodowe, bez numeracji stron (przy omówieniu płyty księcia żagańskiego Wacława, zm. 1488 r.). Inne przykłady ozdobnych kotar na płytach nagrobnych z II połowy XV i XVI w. podaje: Bogusław Czechowicz. 2003. *Nagrobki późnogotyckie na Śląsku* (Acta Universitatis Wratislaviensis, 2583). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, ryc. 44, 50–51, 53.

w górnych rogach obrazów lub u dołu, w formie podpisu. Dla porównania można przywołać tu XVII-wieczną galerię wybitnych zakonników w krużgankach klasztoru dominikanów w Krakowie. Także późniejsze, powstające w XVII i XVIII w., portrety Eufemii mają dopasowane do tej manieri inskrypcje ułożone przy jej głowie lub u dołu obrazu. Na analizowanym obrazie inskrypcja znajduje się w miejscu ram, na obrzeżach obrazu. W ten sposób napis umieszczano na gotyckich płytach nagrobnych: „Tworzył on rodzaj ważnej semantycznie bordiury, która jednocześnie wyodrębniała w posadzce miejsce pochówku”²⁹. Spośród wielu przykładów tego typu wczesnogotyckich zabytków można przywołać płyty nagrobne z wrytymi wizerunkami dwóch piastowskich księżniczek, klarysek wrocławskich, które znajdują się aktualnie w kaplicy klasztoru urszulanek we Wrocławiu. Pierwszą z nich była Eufemia, córka księcia wielkopolskiego Przemysła I i księżniczki śląskiej Elżbiety, zmarła 5 września 1298 r.³⁰, a drugą – Jadwiga, córka księcia śląskiego Henryka Pobożnego i królowny czeskiej Anny, zmarła 3 kwietnia 1318 r.³¹ Obie zostały przedstawione w całej postaci, w stroju zakonnym, ale z niezłożonymi rękami. Jednak motyw złożonych rąk nie był obcy sztuce Górnego Śląska. Jako przykład może posłużyć płyta nagrobna Bolka III i jego żony, Anny, w kaplicy św. Anny w kościele franciszkanów w Opolu. Księżna Anna³² została przedstawiona z rękami złożonymi w geście modlitewnym, skierowanymi ku górze. Także bardzo wyraźne sformułowanie: *HIC SEPVLTA* w inskrypcji na obrazie raciborskiej Piastówny jest oczywistym przejęciem z inskrypcji nagrobnej, której stanowiła integralną część. W kontekście obrazu naściennego zyskiwało ono nowy, szerszy sens, wskazując ogólnie na kaplicę św. Dominika jako miejsce pochówku Eufemii³³.

Wątpliwości co do identyczności wizerunków Ofki na płycie nagrobnej i ob-
razie z 1623 r. mogą wzbudzać: różaniec, forma imienia jej ojca i sformułowania

²⁹ Przemysław Mrozowski. 1994. *Polskie nagrobki gotyckie*. Warszawa: Zamek Królewski, 63.

³⁰ Krzysztof Ożóg. 1999. Eufemia. W *Piastowie. Leksykon biograficzny*. Red. Stanisław Szczur, Krzysztof Ożóg, 153. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

³¹ Tomasz Jurek. 1999. Jadwiga. W *Piastowie. Leksykon biograficzny*, 420; Kazimierz Jasiński. 2007². *Rodowód Piastów śląskich*. Kraków: Wydawnictwo Avalon, 136–138.

³² Anna, żona księcia opolskiego Bolesława III, bliżej nieznaną, zmarła 8 kwietnia 1378 r. W starszej literaturze uchodziła za córkę księcia oświęcimskiego Jana I Scholastyka; zob. Małgorzata Kaganiec. 1995. Anna (zm. 1378). W *Księżęta i księżne Górnego Śląska*. Red. Antoni Barciak, 14. Katowice: Societas Scientiarum Favendis Silesiae Superioris – Instytut Górnego Śląska; Stanisław A. Sroka. *Bolesław III*. 1999. W *Piastowie. Leksykon biograficzny*, 752; Jasiński. 2007². *Rodowód Piastów śląskich*, 560; Bogusław Czechowicz. 2005. *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 361–363; Jerzy Horwat. 2007. „Piastowie górnośląscy”. *RMGBH* 8: 53–54; Bogusław Czechowicz. 2004. „Mauzoleum książąt opolskich w średniowieczu (1309–1532)”. *Opolski Rocznik Muzealny* 15: 14–15.

³³ Zob. Czechowicz. 2003. *Nagrobki późnogotyckie na Śląsku*, 73.

użyte w dacie jej śmierci. W odniesieniu do różańca można przypuszczać, że pierwotnie na płycie Piastówna trzymała sznur *paternoster*, typowy dla XIII i XIV w., który z czasem przybrał postać różańca i w takim kształcie upowszechnił się od ostatniej ćwierci XV w.³⁴ Wskazuje na to fakt, że w dłoniach Eufemii znajduje się sznur złożony z paciorków jednakowej wielkości, bez wyróżnienia przestrzennie i wielkością koralików na odmawianie *Ojcze nasz*. Poszczególne dziesiątki są na obrazie – zapewne wtórnie – tylko delikatnie oddzielone poziomymi kreseczkami; możliwe, że domalowano również krzyżyk. Ewolucję taką od sznura modlitewnego do różańca można zaobserwować w ikonografii św. Jadwigi Śląskiej. Na miniaturze w *Kodeksie lubińskim* z 1353 r. (fol. 12v) św. Jadwiga została ukazana ze sznurem *paternoster*³⁵, ale już z różańcem przedstawia ją np. gotycka figura z ok. 1420 r. w klasztorze benedyktynek w Passau-Niedernburg czy też tytułowa strona *Legandy Większej* Konrada Baumgartena z 1504 r.³⁶

Odnosnie do formy imienia ojca Eufemii, w wersji pierwotnej zapewne brzmiało: *Premizlius*³⁷, *Premislius*³⁸, *Przemislius*³⁹, a nie *Primislaus* czy też *Przemislaus*, stąd raczej Przemysł, a nie Przemysław⁴⁰. Ponieważ jednak obraz malowano w XVII w., dlatego nic dziwnego, że zastosowano aktualnie rozpowszechnioną formę imienia, a nie dawniejszą. Warto przy okazji też inskrypcji zauważyć, że zleceniodawczyni i wykonawca obrazu nie posłużyli się dziełem Bzowskiego, który błędnie nazwał ojca Piastówny Leszkiem.

Podobnie rzecz ma się ze sformułowaniami w dacie śmierci Ofki. Zapis: *FERIA XVII JANVARII* nie jest typowy dla XIV w., lecz dla czasów znacznie późniejszych. W XIV w. używano albo rzymskiej rachuby czasu, albo chrześcijańskich określeń. Zapewne według kalendarza rzymskiego zapisano datę śmierci Eufemii w *Martyrologium Ratiboriense*, co przekazał Abraham Bzowski: *16 Ka-*

³⁴ Monika Saczyńska. 2011. Sznurowy modlitewny – z dziejów praktyk dewocyjnych na ziemiach polskich w późnym średniowieczu i wczesnej nowożytności (z kilkoma przykładami z Europy Środkowej). W *Realia życia codziennego w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*. Red. Antoni Barciak, 49–68. Katowice – Zabrze: Studio Noa, Ireneusz Olsza.

³⁵ Fotografia – zob. Czechowicz. 2005. *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku*, 259.

³⁶ Antoni Kielbasa. 1999³. *Święta Jadwiga Śląska jako wychowawczyni własnych dzieci i swoich wnuków*. Trzebnica: „Lew” – Leopold Wróblewski, 8 i okładka.

³⁷ Przykładowo: w dokumentach z 1306 r., zob. CodSil. T. II, nr 9–11, 112, 114, 117.

³⁸ Przykładowo: napis w otoku pieczęci zawieszony na dokumencie z 9 kwietnia 1306 r. oraz testament Ofki w formie instrumentu notarialnego z 8 grudnia 1358 r., zob. *tamże*. T. II, nr 9, 114; *tamże*. T. II, nr 51, 159.

³⁹ Przykładowo: testament Ofki z 8 grudnia 1358 r., zob. *tamże*. T. II, nr 50, 156.

⁴⁰ Norbert Mika. 1997. Imię Przemysł w wielkopolskiej linii Piastów. Niektóre aspekty stosunków książąt wielkopolskich z Czechami do połowy XIII w. W *Przemysł II. Odnowienie Królestwa Polskiego*. Red. Jadwiga Krzyżaniakowa, 247–255. Poznań: Instytut Historii UAM.

*lendas Februarii*⁴¹. Ten odmienny zapis daty u Bzowskiego, podobnie jak jego przekaz o imieniu ojca Ofki, nie miał żadnego wpływu na inskrypcję obrazową. Oznacza to, że obraz nie bazował na dziele Bzowskiego, mimo jego uznanego już autorytetu, lecz jest źródłem niezależnym, co ma ogromne znaczenie dla jego wiarygodności. Na płycie nagrobnej widniał zapewne napis wedle kalendarza chrześcijańskiego: *in die (festo) beati Antonii abbatis (confessoris)*, co znalazło odzwierciedlenie w inskrypcji obrazu: *QVA FIT FESTVM SANCTI ANTONII ABBATIS*. Dodano jednak dookreślenie wedle manieri powszechnej w epoce nowożytnej⁴². W zamyśle obraz powstał przecież dla celów kultowych i nie musiał wiernie oddawać inskrypcji z płyty nagrobnej, lecz jej sens w taki sposób, aby był zrozumiały dla człowieka żyjącego w XVII w. Zarazem jednak zachowywał uderzającą wierność względem wizerunku, który mu posłużył za wzór, zgodnie z praktyką ikonografii hagiograficznej rozwijanej w epoce potrydenckiej. Starano się wówczas tworzyć wizerunki świętych i kandydatów na ołtarze wedle jak najdawniejszych, najbardziej wiarygodnych przekazów. Sięgano przy tym chętnie do epoki średniowiecza. Jak najwierniejszy i jak najstarszy obraz był bowiem ważnym dowodem w procesach beatyfikacyjnych i kanonizacyjnych. Takie wizerunki jako tzw. *vera effigies* były następnie multiplikowane⁴³.

3. Tarcza z inskrypcją z 1623 r.

W 1623 r. z polecenia przeoryszy raciborskiej Heleny Otieslav wykonano także tablice (tarcze) z napisami o Eufemii, stanowiące część wystroju kaplicy. Jedna z nich zawierała następującą inskrypcję:

Et nunc Rattibor civitati atque monasterio quosvis ingruentes casus et mortem virginum percusso sepulturae suae lapide, aliquod ante tempus, pertendit et praemonet, et

⁴¹ Bzowski. 1606. *Propago d. Hyacinthi thaumaturgi Poloni*, 48.

⁴² Kalendarz gregoriański wprowadził papież Grzegorz XIII bullą *Inter gravissimas* z 24 lutego 1582 r. W Polsce wprowadzenie tego kalendarza nastąpiło w październiku 1582 r., a na Śląsku dopiero z początkiem 1584 r. Bronisław Włodarski. 2007. *Chronologia polska*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 39, 41, 45.

⁴³ O tym zjawisku – zob. Ryszard Knapiński. 2005. Ikonografia hagiograficzna. Zagadnienie autentyczności wizerunku świętego. W *Causa creandi. O pragmatyce źródła historycznego* (Acta Universitatis Wratislaviensis, 2783, Historia CLXXI). Red. Stanisław Rosik, Przemysław Wiszewski, 399–408. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego; Marek Walczak. 2013. Obraz „Wizja św. Jacka” w Odrowążu jako „vera effigies” pierwszego polskiego dominikanina. W *Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów* (Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, 13). Red. Anna Markiewicz, Marcin Szyma, Marek Walczak, 595–621. Kraków: Wydawnictwo Esprit SC.

*quod Capella Beatae Euphemiae conflagrata ecclesia intacta permanserit, suffragio Beatae Euphemiae adseribitur, undique enim ab igne cingebatur*⁴⁴.

Pierwsza część tej zapiski nie wnosi niczego nowego. Pochodzi zapewne z żywota Eufemii autorstwa Bzowskiego i potwierdza jedynie istnienie kamienia grobowego Ofki. Druga zaś jej część poprzez wyrażenie: *Capella Beatae Euphemiae* naprowadza na miejsce pochówku Piastówny. Chodzi tu o kaplicę św. Dominika, którą ze względu na grób Ofki i cudowne znaki, dziejące się za jej wstawiennictwem, zaczęto nazywać „kaplicą bł. Eufemii”. Przekaz o cudownym ocaleniu tejże kaplicy, podczas gdy kościół dominikanek spłonął, dotyczy pożaru, który spustoszył Racibórz 23 kwietnia 1574 r.; ocalało tylko sześć domów położonych za kolegiatą przy murze miejskim⁴⁵. Zapewne o tym pożarze myślał Abraham Bzowski, pisząc w 1606 r. początkowe słowa żywota Ofki: *Nisi flamma aedax, una cum Conventu Ratiboriensis S. Spiritus, acta eiusdem incinerasset, relicta nobis esset plena relatio, de Beata sorore Euphemia*⁴⁶. A zatem niezwykle ocalenie kaplicy św. Dominika w 1574 r. było silnym impulsem w rozwoju kultu Eufemii, który zrelacjonował Bzowski w 1606 r. i utrwaliła inskrypcja na tablicy (tarczy) z 1623 r.

4. Notatka z 1658 r. wyryta na wieku skrzyneczki z relikwiami Ofki

Notatka z 1658 r. o pochówku Eufemii była umieszczona w księgach klasztoru (*in den Konventsbüchern*), które jednak nie zachowały się do naszych czasów. Została ona także wyryta na wieku ołowianej skrzyneczki z relikwiami Ofki, do której nie mamy dostępu. Ten ważny przekaz źródłowy ocalał dzięki naniesieniu słów z wieku skrzyneczki do parafialnej księgi zmarłych w Baborowie⁴⁷. Uczynił to 1 marca 1811 r. Johannes Ondra, kierownik szkoły (*Schulleiter*) w Baborowie.

⁴⁴ Kublin. 2016. *XVII-wieczny żywot księżniczki raciborskiej Eufemii*, 80–81.

⁴⁵ Nicolaus Polius. 1629. *Historia incendiorum. Historischer Brand- und Fewer-Spiegel*. Breßlaw: Georg Baumann, 181; Norbert Mika. 2003. Wielki pożar Raciborza 23 kwietnia 1574 roku. W *Z dziejów ziemi raciborskiej. Miejsca – Ludzie – Problemy*. Red. Jan Neuberger, Grzegorz Staniszewski, 139–142. Racibórz: Starostwo Powiatowe; Paweł Newerla. 2008. *Dzieje Raciborza i jego dzielnic*. Racibórz: Wydawnictwo i Agencja Informacyjna WAW Grzegorz Wawoczny, 102.

⁴⁶ Bzowski. 1606. *Propago d. Hyacinthi thaumaturgi Poloni*, 48.

⁴⁷ Wspomniana księga zmarłych w Baborowie, która według wykazu z 1938 r. zawierała wpisy z lat 1658–1937, spłonęła w czasie drugiej wojny światowej. Erich Randt, Horst O. Swientek. Wyd. 1938. *Die älteren Personenstandsregister Schlesiens*. Görlitz: Verlag für Sippenforschung und Wapenkunde C.A. Starke, 6.

Napis na wieku był w języku polskim, ale został skopiowany w tłumaczeniu na język niemiecki:

Im Jahre des Herrn 1658, den 11. März, sind bei Gelegenheit der Anlegung (Erweiterung) einer gemeinschaftlichen Totengruft unter dieser Kapelle die daselbst befindlichen Gräber geöffnet worden, deren vier waren. Nämlich das erste bei der Tür, die drei anderen in der Mitte der Kapellengruft. Davon war das mittelste das der sel. Eufemia, – die nach der von den ältesten ersten Klosterfrauen erhaltenen Überlieferung als Stifterin verehrt wird, wie es auch ihr Bildnis auf dem Sarge bezeugt. Damit nun der Raum der Gruft geräumiger werde, wurden die im Grabe an der Tür gefundenen Gebeine in das Seitengrab an der Kirche eingegraben. Die Gebeine der sel. Eufemia jedoch wurden in dieses Kästchen gelegt, jene Gebeine, welche in dem Seitengrab an der Sakristei sich voranden, gleich neben dem Kästchen an derselben Seite eingescharrt. Ausführliches über dieser Gebeine Erhebung (Beisetzung) ist in den Konventsbüchern zu finden⁴⁸.

Z notatki wiadomo, że grób Eufemii znajdował się na środku krypty pod kaplicą św. Dominika. Grób Piastówny rozpoznano po jej wizerunku, który widniał na tym grobie. Użyte niemieckie słowo *Sarge* (*der Sarg*) tłumaczymy dziś zwykle jako trumna. Jednak dawniej miało ono jeszcze inne znaczenia, np. grób, nagrobek, kamień nagrobny, płyta nagrobna⁴⁹. A zatem chodzi o wizerunek Ofki na jej płycie nagrobnej: *ihr Bildnis auf dem Sarge*. Jest to potwierdzenie logicznej dedukcji wysnutej z analizy obrazu z 1623 r., że jego pierwowzorem musiało być właśnie figuralne wyobrażenie na płycie. Wielu autorów badających kult Eufemii pisało zwykle o portrecie na jej trumnie, co jednak jest oczywistym błędem, gdyż zwyczaj wykonywania i umieszczania portretów na trumnach przyjął się w baroku, a nie istniał w średniowieczu.

Notatka nie objaśnia, czyje doczesne szczątki kryły pozostałe trzy groby. Być może obok Eufemii były pochowane jej siostrzenice, księżniczki opawskie Elżbieta i Agnieszka, co korespondowałoby z przekazem o „prastarym” obrazie w kaplicy św. Dominika, na którym centralnie umieszczono Ofkę, a po jej bokach obie księżniczki. Był to najpewniej późnośredniowieczny fresk na ścianie kaplicy⁵⁰.

⁴⁸ Pius M. Bazan. 1936. *Eufemia von Ratibor. Blume aus dem Garten des h. Dominikus im Rufe der Heiligkeit gestorben am 17. Januar 1359. Ein Lebens- und Zeitbild*. Vechta: Albertus-Magnus-Verlag der Dominikaner, 148.

⁴⁹ Jacob Grimm, Wilhelm Grimm. Oprac. 1991. *Deutsches Wörterbuch*. T. XIV. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1798–1800.

⁵⁰ Kublin. 2016. *XVII-wieczny żywot księżniczki raciborskiej Eufemii*, 18–19, 61.

Trudno jest powiedzieć, do kogo należał czwarty grób. Należałoby wziąć pod uwagę: księżniczkę kozielską Elenczę, córkę księcia kozielsko-bytomskiego Władysława, wspomnianą jedynie w dokumencie z 9 lipca 1339 r.⁵¹, oraz księżniczkę Annę, córkę księcia mazowieckiego Siemowita III, wymienioną w testamencie Ofki z 8 grudnia 1358 r. i żyjącą jeszcze 16 marca 1403 r.⁵² Zdaje się, że chodzi raczej o Annę, ponieważ Elencza nie została wskazana w testamencie Eufemii, zapewne zmarła wcześniej i została pochowana w innym miejscu niż kaplica św. Dominika.

Powyższa notatka potwierdza, że Eufemia, począwszy od najstarszego pokolenia zakonnice, była czczona jako fundatorka. Tradycja ta współbrzmi z relacjami kronikarza Jana Długosza i Macieja z Miechowa⁵³. Nie negując znaczenia klasztornej i historiograficznej tradycji, fakt uznania działalności fundatorskiej Ofki można też łączyć z inskrypcją na jej płycie nagrobnej, która została w lekko zmienionej formie przeniesiona na obraz z 1623 r. i nazywa Eufemię *FUNDATRIX*. Dzięki omawianej notatce z 1658 r. wiadomo, że do tego momentu, a więc prawie 300 lat, grób Ofki pozostawał nienaruszony, ale zarazem, że miejsce jej pochówku było świetnie znane i rozpoznawalne. Rekognicji miejsca pochówku i otwarciu grobu towarzyszyło podniesienie (*Erhebung*) jej doczesnych szczątków, co w tradycji Kościoła określano słowem *elevatio* i od czasów średniowiecza miało walor uznania świętości danej osoby (kanonizacji)⁵⁴. Doczesne szczątki Eufemii złożono do skrzyneczki i ponownie pochowano w krypcie pod kaplicą św. Dominika. Z milczenia źródła można wnosić, że grób ponownie przesłonięto dawną płytą.

5. Przedmowa z 1670 r. napisana przez Walentego Raciborczyka OP

Dominikanin Walenty Raciborczyk w latach 1670, 1678–1691 przebywał w klasztorze w Raciborzu, pełniąc w nim funkcje m.in. lektora i podprzeora⁵⁵.

⁵¹ CodSil. T. II, nr 32, 138; Jasiński. 2007². *Rodowód Piastów śląskich*, 550.

⁵² CodSil. T. II, nr 50–51, 76, 156–160, 184; Kazimierz Jasiński. 1998. *Rodowód Piastów mazowieckich*. Wyd. Marek Górny, 72–74. Poznań – Wrocław: Wydawnictwo Historyczne.

⁵³ Szerzej o Ofce jako fundatorce klasztoru dominikanek w Raciborzu, zob. Kublin. 2012. „Księżniczka Eufemia (Ofka) – fundatorka”, 151–164.

⁵⁴ Szerzej, zob. Henryk Misztal. 2003². *Prawo kanonizacyjne. Instytucje prawa materialnego. Zarys historii, procedura*. Lublin: Wydawnictwo Diecezjalne Sandomierz, 100, 149–153.

⁵⁵ Walenty Raciborczyk. 1670. *Praktyka duchowna iedney sługi Bozey, włoskim ięzykiem napisana przykładem ktorey może ktorakolwiek zakonnica albo zakonna osoba ćwiczyć się; aby mogła podobać się więcy Jezsowi Chrystusowi dusze swoiey Oblubiencowi, barzo pożyteczna, y potrzebna dla odnowienia ducha, w zachowaniu regul, y życia duchownego w klasztorach y gdzie indziey, przy-*

W *Przedmowie* do ascetycznego dzieła biskupa Cremony Niccolò Sfondratiego (1560–1590), późniejszego papieża Grzegorza XIV (1590–1591), które przetłumaczył z języka włoskiego na polski i w 1670 r. wydał w Krakowie, wspomniał o grobie Ofki: „Szczycicie sie Grobem tey wonney Liliey, y pocieszacie tym, że kołataniem weń wewnątrz przestrzeżone bywacie”⁵⁶. Informacja o kołataniu została wzięta z żywota napisanego przez Bzowskiego, ale Walenty Raciborzcyk, jako przebywający w Raciborzu, jest kolejnym świadkiem trwania tej tradycji oraz potwierdzającym lokalizację grobu Eufemii w raciborskim klasztorze dominikanek, które ją czciły i z niej czerpały przykład życia zakonnego.

6. Informacje spisane przez Tomasza Tomickiego OP w latach 1672–1674

Dominikanin Tomasz Tomicki w latach 1672–1674 piastował urząd przeora w Raciborzu⁵⁷. Zanotował on, że ciało Eufemii zostało pochowane w środku kaplicy św. Dominika, dobudowanej do kościoła klasztornej dominikanek: *Anno 1359 den 17. januarii ist ihr jungfräulichher leichnamb mitten in der Capell Sancti Dominici beerdiget worden, so der offtmentionirten stieffts-kürche angebauet ist*⁵⁸. Ta informacja jest zbieżna z przekazem z 1658 r. o centralnym usytuowaniu grobu Eufemii, ale mówiąc o pochówku, autor nie wspomniał o krypcie, tylko o kaplicy. Można to traktować jako skrót myślowy albo pierwsze pewne świadectwo upamiętnienia pochówku Eufemii w samej kaplicy.

rzana y drukowana w Kremonie. Sporządzenia, jaśnie oświeconego pralata, Mikołaja Sfondrata biskupa mianowanego miasta, który potym był papieżem, rzeczony Grzegorz XIII. Roku P. M.D.LXXVI. Przełożona na polskie y do druku podana. Kraków: w Drukarni Balcera Smieszkwica, 6r (przedmowa); ArDomKr, Pp 38, 70, 139, 152, 198, 240. Raczej nie zasługuje w pełni na wiarę informacja, że w latach ok. 1678–1691 Walenty Raciborzcyk był spowiednikiem dominikanek w Raciborzu, gdyż w latach 1679–1683 posługę tę pełnił Hieronim Pawłowski. Romanus F. Madura. Wyd. *Acta Capitulum Provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum*. T. II: *Supplementum*, maszynopis w Bibliotece Dominikanów w Krakowie, sygn. 33429Sup., 297; SPH. T. I, 255.

⁵⁶ Walenty Raciborzcyk. 1670. *Praktyka duchowna iedney służy Bozey*, 4v (przedmowa).

⁵⁷ Kublin. 2016. *XVII-wieczny żywot księżniczki raciborskiej Eufemii*, 42–43.

⁵⁸ Tamże, 58.

7. Dzieło Reginalda Brauna OP z 1741 r.

Życiem i kultem Eufemii zajął się także czeski dominikanin Reginald Braun (1676–1742)⁵⁹. Trudno powiedzieć, czy był on kiedyś w Raciborzu. Wiadomo, że 9 lutego 1713 r. został asygnowany do konwentu wrocławskiego i pełnił funkcję spowiednika dominikanek w klasztorze św. Katarzyny we Wrocławiu⁶⁰. Raciborskie dominikanki zwróciły się do niego z prośbą o napisanie biografii Ofki, przekazując mu potrzebne materiały, m.in. dokumenty i rysunek (*disegno*) jej grobowca, na podstawie którego został wykonany miedzioryt⁶¹. Jego przekaz ma więc wysoki walor wiarygodności.

Braun wielokrotnie wspominał, że grób czy też grobowiec (*Grabmahl*) Eufemii znajduje się w klasztorze dominikanek w Raciborzu, gdzie zmarła, precyzując, że chodzi o kaplicę św. Dominika, w której tenże grobowiec został wystawiony i ocalony podczas pożarów. Przykładowo: wspominając pożar Raciborza w 1637 r., zaznaczył:

*Nichts blieb übrig, als allein die Capell Sancti Dominici, als worin oft erwehnter seeliger leib und glorreiches grabmahl unserer Euphemiae ruhet und auffgerichtet ist, dieses allein – wie gesagt – blieb unversehrt, nachdem dieses wilde feuer nebst gemeldten closter, auch die kirch daselbst, eingäschert hatte und gänzlich verwüstet*⁶². Podobnie napisał na innym miejscu: *die Capell Sancti Dominici, als worin bishero allzeit geruhet und noch derzeit ruhet der seelige leib Euphemiae nebst dero selbten glorreichen grabmahl*⁶³.

Zauważa również, że pod tym grobowcem spoczywały jej doczesne szczątki:

*Es ruhet so dann – sag ich – unter diesen herrlichen grabmahl derjenige leib, so ehemalen im leben gewesen und annoch bleibet das edleste kleinod des hochfürstlich königlich Piastischen stamms*⁶⁴.

⁵⁹ Szerzej, zob. Grzegorz Kublin. 2013. „Reginald Braun OP (1676–1742) – czeski hagiograf”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 33: 103–109.

⁶⁰ Tamże, 104.

⁶¹ Kublin. 2018. *Dzieło Reginalda Brauna z 1741 roku*, 40–42, 92.

⁶² Kublin. 2018. *Dzieło Reginalda Brauna z 1741 roku*, 101–102.

⁶³ Tamże, 105.

⁶⁴ Tamże, 99.

Braun, podobnie jak wcześniej Tomicki, pisał zatem o grobowcu Eufemii w kaplicy św. Dominika (nie w krypcie), podkreślając – co znaczące – że jej szczątki spoczywają pod nim, a nie w nim. Z pewnych źródeł wiemy, że grobowiec ten został wzniesiony wcześniej, odnowiono go bowiem w latach 1738–1741⁶⁵. Jak on wyglądał? Kilka szczegółów można wywnioskować z wierszowanej pochwały grobu (*Grab-lob-ehr- und bittschriff*)⁶⁶. Pierwsza i szósta zwrotka tej pochwały sugerują, że Ofka leżała w trumnie i można się jej było przypatrywać. W trzynastej zwrotce jest mowa o wiszących i płonących lampach przy tym grobowcu. Nie wiadomo, z jakiego materiału był on wykonany, ale w piątej zwrotce Braun napisał o tym, że przychodzi się do tych kamieni, aby uczcić doczesne szczątki Eufemii: *Nun aber kommet man geblückt zu diesen steine und ehrt mit allem recht der seeligen gebeine*⁶⁷. Sugeruje to nagrobek kamienny. Jednak zważywszy na to, że Braun raczej nie był w Raciborzu, lecz korzystał z nadesłanego rysunku kaplicy św. Dominika, wydaje się, że nie był on w stanie ocenić, czy chodzi o kamień, czy o inny materiał, z którego wykonano grobowiec. Mogła to być drewniana, malowana (i może imitująca kamień lub marmur) tumba, na której umieszczono otwartą trumnę z figurą Ofki. Niewykluczone, że chodzi o tumbę, która od 1821 r. była umieszczona w kościele pw. Wniebowzięcia NMP w Raciborzu, w miejscu dzisiejszego ołtarza NMP Częstochowskiej⁶⁸. Uwiarygodnia to fakt, że ta figura w trumnie na tumbie w kościele farnym w Raciborzu pochodziła z XVIII w.⁶⁹

8. Krytyczne uwagi do żywota Eufemii w rękopisie z XVIII w.

W Archiwum Państwowym we Wrocławiu jest przechowywany rękopis z XVIII w., niedawno wydany drukiem⁷⁰, zawierający krytyczne uwagi do żywota Ofki, który spisał wspomniany wyżej dominikanin Tomasz Tomicki. Te uwagi zostały poczynione w latach 1747–1763. Być może stało się to w związku z powołaniem w 1754 r. Kongregacji bł. Czesława, do której przynależały raciborskie klasztory dominikańskie, lub w 1759 r., kiedy to przypadała 400. rocznica śmierci

⁶⁵ Tamże, 105–107.

⁶⁶ Tamże, 94–96.

⁶⁷ Tamże, 94.

⁶⁸ Zdjęcie tumbi – zob. Stefaniak. 2015. *Ikonografia świątobliwej Ofki Piastówny*, 70–71.

⁶⁹ Paul Knötel. 1929. *Kirchliche Bilderkunde Schlesiens*. Glatz: Gebrüder Jenkner, 79–80.

⁷⁰ APWr, Rep. 135, nr 582; Kublin. 2016. *XVII-wieczny żywot księżniczki raciborskiej Eufemii*.

Eufemii. Wydaje się, że uwagi spisał ktoś ze środowiska dominikańskiego w Raciborzu, gdyż miał dostęp do archiwaliów raciborskich dominikanek⁷¹. Zanotował on, że w kaplicy św. Dominika znajdował się grób Eufemii, a naprzeciw niego był umieszczony jej portret, przy którym palono świece:

Zu avertiren ist, daß dieße heylige uhrälteste bildnus, so in der capell e regione ihres heyligen grabs a dato sepulturae, als das kostbahreste kleynod von löblichem stiefft, auser gefahr des feyers salviret und conserviret wirdt, der unverruckten tradition nach von ihrem abgelebten cörper formiret ist und als ihr controfée geehret zu dato per 400 jahr im geringsten nicht vergangen, sondern alle strich, züge und lineamenta gantz lebhafft, schön, gratios und unverwesen verbleiben, außer daß gantz unten aus unvorsichtigkeit derer anbey brennenden kertzen ein länglichtes ritzel in der länge eines langen fingers eingebrandt zusehen, dessen man aber von unten nicht gewahr wirdt⁷².

Niejasne są informacje o portrecie Ofki, który w tym czasie (1747–1763) miałby już 400 lat, gdyż w innym miejscu tego rękopisu wyraźnie czytamy, że powstał on w 1623 r. Jest to niejasność pozorna. Autor manuskryptu, mówiąc o obrazie Eufemii, wykonanym na wzór jej zmarłego ciała, liczył jego powstanie *a dato sepulturae*, tj. od momentu śmierci i pochówku, gdyż – jak zaznacza – wedle nieprzerwanej tradycji wizerunek ten odwzorowywał wygląd Ofki i traktowany był jako jej portret (*als ihr controfée*). Mamy tu potwierdzenie faktu, że obraz z 1623 r. odwzorowywał na płótnie przedstawienie nagrobne, a tradycja klasztorna uznawała identyczność tych wizerunków.

Istniały więc dwa miejsca czci Eufemii: jedno w krypcie kaplicy św. Dominika, gdzie był kryty płytą grób Piastówny, a drugie w samej kaplicy, w której znajdował się sarkofag z figurą Ofki i jej obraz z 1623 r. Wierni mieli swobodny dostęp do tego sarkofagu i obrazu w kaplicy, modlili się tam, słuchali Mszy św., składali wota i zapalali świece. Autor kilka razy wspomina o obu tych miejscach przy opisach cudownych znaków: nr 3, 7–11, 14–15⁷³.

Zapiski dotyczące cudu nr 7 wzmiankują kamień grobowy Ofki w posadzce krypty pod kaplicą św. Dominika. 23 marca 1747 r. zmarła dominikanka Egipcjanka Bischoff (*Egiptiaca Bieschoffin*). W związku z jej pogrzebem była otwarta wspomniana krypta (*grufft*). Służąca Marianna zuchwale, bosą nogą stanęła na kamieniu grobowym (*grab-stein*) Eufemii:

⁷¹ Tamże, 36–38, 44, 46.

⁷² Tamże, 63.

⁷³ Kublin. 2016. *XVII-wieczny żywot księżniczki raciborskiej Eufemii*, 72–79.

das neueste ist anno 1747 bey der begräbnus und beysetzung der geistlichen jungfrau Egiptiaca Bieschoffin, schlieche in die geöffnete grufft die Marianna eine dienstmagdt bey der frau Langin von Gleiwitz gebürtig und betratte aus frewel mit bloßen fuß den grab-stein der seeligen Euphemiae umb zu erfahren, ob es wahr seye, was vorgegeben wirdt, daß ein jeder so dergleichen thuet, das fieber bekombt⁷⁴.

Przekaz ten mimowolnie, ale i jednoznacznie potwierdza, że grób Eufemii w krypcie kryła płyta umieszczona w posadzce, wcale lub niewiele wystająca ponad jej poziom, skoro można było na nią nastąpić. Podobnie niewłaściwie zachowała się inna służąca, która dla żartu wtoczyła się rękami i nogami do krypty zbudowanej pod kaplicą św. Dominika:

Eine andere dießer gleiche geschicht bezeuget geschehen zu sein die annoch lebende profess-schwester Magdalena von Rogoyskin, da sie annoch als weltlich in diesen kloster auffgezogen wurde, hat ein mägdel aus vorwitz unter den in sacello angebaute grab-kasten hände und füsse hin ingerollet, worauff dann gleich mit einem fieber ergrieffen, auff keine weiß davon erlediget worden, bies sie damit starbe⁷⁵.

Wspomniana Magdalena Rogoyska urodziła się ok. 1708 r., a profesję złożyła ok. 1726 r. Zmarła 26 marca 1763 r., w wieku 55 lat, mając za sobą 37 lat życia w zakonie⁷⁶. Stąd zdarzenie z drugą służącą rozegrało się znacznie po 1708 r. a przed 1726 r.

Opis cudu nr 8 informuje natomiast o sarkofagu w kaplicy św. Dominika i umieszczonym tam obrazie, przy których składano wota: *vota bey ihren heyligen grab und bildnus⁷⁷*. Z relacji o cudzie nr 9 wiadomo, że przed grobem Ofki w kaplicy płonąła lampa: *Zum ewigen danck ernähret sie das licht in der lampen, so vor ihren heyligen grab hängen⁷⁸*. O lampach wspomniał już Reginald Braun. Zdobienie grobów lampami było jednym z ważnych świadectw kultu, które badano w procesach kanonicznych. Innym było odprawianie Mszy św. i nabożeństw przy grobie. Takie praktyki poświadczą cud nr 10, który dokonał się przy grobie 12 listopada 1674 r.: *Bey ermanglung aller menschlichen hielffe opfferte er sich zu dem grab der*

⁷⁴ Tamże, 74.

⁷⁵ Tamże, 75.

⁷⁶ Tenże. 2017. „Raciborskie dominikanki w nekrologach klasztorów czeskich i morawskich”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 37 (2): 181.

⁷⁷ Tenże. 2016. *XVII-wieczny żywot księżniczki raciborskiej Eufemii*, 76.

⁷⁸ Tamże.

*seeligen Euphemiae, erschiene in persona mit einem großen silbernen fuß und wurde in wählender andacht vollkommenlich gesundt*⁷⁹. Trzy pozostałe cuda (nr 11, 14 i 15) pochodzą z lat 1734–1735. Ich opisy informują, że przy grobie Eufemii celebrowano Msze św., śpiewano litanie (cud nr 11), modlono się *Ojczy nasz* i *Zdrowaś Maryjo* (cud nr 14) oraz powierzano się jej opiece (cud nr 15)⁸⁰.

Duże znaczenie w kwestii grobu Eufemii w kaplicy św. Dominika ma wspomniany opis cudu nr 8. Przedstawia się następująco:

Hochlöblicher Baron von Orlick lebte viel jahr im ehestand trost- und erben-loß. Nach genommener zuflucht zu der vorbild der seeligen Euphemiae erhielt er einen sohn, welcher hernach als canonicus cathedralis Olumucensis im weeg nach Rom begrieffen erkranket. Da erschiene ihm die seelige Euphemia, machte ihn gesundt. Er aber hat im ruckweeg seine vota bey ihren heyligen grab und bildnus danckbahr abgeleget.

W tekście nie podano imion baronów z rodziny Orlików ani daty cudownego wydarzenia. Jednakże wyraźnie jest mowa o tym, że baron Orlik prosił Eufemię o pomoc przed jej wizerunkiem (*vorbild*), zaś jego syn, cudownie uleczony kanonik ołomuniecki, po powrocie z Rzymu złożył swoje dary przy jej grobie i obrazie (*bildnus*). Określenia: *bildnus*, *bilde*, *bildt* wystąpiły 7 razy w odniesieniu do portretu Ofki namalowanego z polecenia przeoryszy Heleny Otieslav w 1623 r.⁸¹ Natomiast tylko raz użyto słowa *vorbild* jako wizerunku Eufemii⁸². Zakładając, że autor opisu tego cudu świadomie użył różnych określeń, można przypuszczać, że przed 1623 r. rolę obrazu, który wizualizował świątobliwą księżniczkę, pełnił *vorbild*, czyli najprawdopodobniej fresk przedstawiający ją w otoczeniu siostrzenic, księżniczek opawskich. Ponadto w starszym cudzie, wyproszonym przez barona Orlika (ojca), nie wymienia się jeszcze sarkofagu Ofki w kaplicy św. Dominika. Istniał on natomiast, gdy kaplicę nawiedził jego syn, kanonik.

Niestety, podstawowy problem stanowi identyfikacja obu przedstawicieli rodziny Orlików i w związku z tym również chronologia opisanych zdarzeń, kluczowa dla uchwycenia momentu, w którym dokonały się zmiany w wystroju kaplicy św. Dominika. Możliwa jest hipotetyczna identyfikacja ojca z Władysławem Orlikiem z Ła-

⁷⁹ Tamże, 76–77.

⁸⁰ Tamże, 77–79.

⁸¹ Tamże, 61 (2 razy), 63, 72 (2 razy), 75, 79.

⁸² Ciekawa jest tu gra słów: *Bild* (= obraz) i *Vor-bild* (wzorzec, wizerunek, który powstał przed obrazem).

zisk (1526–1617), którego syn, Andrzej (1595–1641), w 1615 r. w drodze na studia do Rzymu rozchorował się, musiał wrócić do domu, w 1616 r. został przyjęty do kapituły kanoników ołmunieckich, a urząd ten objął po powrocie ze studiów⁸³. Wiązałyby się z przyjęciem zastrzeżenia, że osoba opisująca cud niesłusznie przypisała tytuł barona Władysławowi Orlikowi, który otrzymali dopiero jego synowie 12 lipca 1624 r.⁸⁴ Oznaczałoby, że pierwotnie w kaplicy św. Dominika wzywano pomocy za wstawiennictwem Eufemii przed jej naściennym wyobrażeniem już przed 1595 r. (rok urodzenia Andrzeja), które w 1623 r. zostało zastąpione obrazem, natomiast sarkofag ustawiono po 1616–1624 r. (objęcie przez Andrzeja kanonikatu i otrzymanie przez rodzinę tytułu barona) a przed 1641 r. (śmierć Andrzeja). Znacznie mniej przekonująca jest identyfikacja kanonika ołmunieckiego z rodziny Orlików z Janem Krzysztofem (1616–1667), który przed 1635 r. (być może już w 1630 r.) objął tę godność, a w latach 1635–1639 studiował w Rzymie⁸⁵. W jego przypadku trzeba by przyjąć, że był on najstarszym synem Jana Krzysztofa (1585–1644), co nie jest pewne⁸⁶. Rzecz wymaga jednak dokładniejszych badań nad genealogią rodziny i biografiami jej przedstawicieli.

9. Status Kongregacji bł. Czesława z 1756 r.

Status Congregationis B. Ceslai in Silesia z 1756 r. został dołączony do akt pierwszej kapituły (*diaete*) Kongregacji bł. Czesława, która została utworzona 13 kwietnia 1754 r. decyzją generała zakonu Antonina Bremonda poprzez oddzie-

⁸³ Jiří Stibor. 1993. „Černá ovce rodu Orliků z Laziska (Ze života těšínské šlechty v 17. století)”. *Těšínsko* 36 (4): 7–8; tenże. 2003. Orlik z Laziska. W *Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada*. Red. Lumír Dokoupil. Seš. 4 (16), Ostrava: Ostravská univerzita, 79–80.

⁸⁴ Walter Hueck. 1999. *Adelslexikon* (Genealogisches Handbuch des Adels, 119). T. X. Limburg: C.A. Starke, 46.

⁸⁵ Heinrich Kadich, Conrad Blažek. 1899. *Der mährische Adel*. Nürnberg: Bauer und Raspe, 231; Stibor. 2003. *Orlik z Laziska*, 81–82; Tomáš Parma. 2006. „Přehled olomouckých kanovníků v době episkopátu kardinála Dietrichštejna a jeho pramenná Kladna”. *Studia Theologica* 8 (2): 78.

⁸⁶ W literaturze naukowej nie ma zgodności odnośnie do starszeństwa Jana Krzysztofa względem Franciszka Jerzego. Starszeństwo Jana Krzysztofa przyjmuje: Roman Sękowski. 2008. *Herbarz szlachty śląskiej*. T. VI. Katowice: Videograf II, Fundacja Zamek Chudów, 96–97; Stibor. 1993. „Černá ovce rodu Orliků z Laziska”, 8; Josef Pilnáček. 1930. *Staromoravští rodové*. Vídeň: Josef Pilnáček, 474. Inaczej uważa: Johann Hübner. 1728. *Genealogische Tabellen*. T. III. Leipzig: bey Johann F. Gleditschens seel. Sohn, Tab. 963; Karl F. Leupold. 1789. *Allgemeines Adels-Archiv der österreichischen Monarchie*, T. I/3. Wien: bei Franz A. Hoffmeister, 513; Christian d’Elvert. 1869. „Zur m. schl. Adelsgeschichte. XXVIII. Die Grafen Orlik, Freiherren von Laziska”. *Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landes-Kunde* 15 (6): 43; Petr Mašek. 2010. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*. T. II. Praha: Argo, 40.

lenie śląskich klasztorów dominikańskich (we Wrocławiu, Bolesławcu, Głogowie, Raciborzu, Świdnicy, Opolu, Żąbkowicach Śląskich i Nysie) od czeskiej prowincji, co było związane z wcześniejszym opanowaniem Śląska przez Prusy. W części poświęconej klasztorowi dominikanek w Raciborzu (*Monasterium Rattiboriense Sororum ad. S. Spiritum*) zawarto sporo wiadomości o Eufemii i jej kulcie⁸⁷. Ich podstawę stanowi żywot Ofki w przekładzie wspomnianego wyżej dominikanina Tomasza Tomickiego i zapewne krytyczne uwagi do niego z XVIII w.⁸⁸ Źródło to nie ma samoistnej wartości. Wspomniano, że chociaż w 1637 r. spaliły się kościół i klasztor raciborskich dominikanek oraz miasto, to jednak ocalał obraz Eufemii, ukazujący jej prawdziwe oblicze (*vera effigies*), oraz kaplica będąca miejscem jej pochówku: *Vera effigies ejus [Euphemiae] hucusque conservatur una cum capella sepulturae suae non obstante, quod anno 1637 ecclesia et monasterium una cum tota civitate incendio periverit*⁸⁹. Dalej jest mowa o karze gorączki, która dotyka znieważających grób (*sepulchrum*) Ofki: *inhonorantes sepulchrum ejus febribus uruntur*⁹⁰. Jest to nawiązanie do wyżej zanalizowanych mirakulów związanych ze służącymi (z 1747 r. i znacznie po 1708 r. a przed 1726 r.).

Ponadto została przywołana inskrypcja, która informowała, że Eufemia ostrzegła o nadciągających niebezpieczeństwach uderzeniem w kamień swego grobu (*suae saepulturae lapide*) i przypisywaniu jej cudownego ocalenia kaplicy św. Dominika, tu nazwanej *capella B. Euphemiae*, gdy spłonął kościół zakonnicy:

*Et nunc Rattibor civitati atque monasterio quosvis ingruentes casus et mortem virginum percusso suae saepulturae lapide aliquod ante mortis tempus portendit et praemonet et quod capella B. Euphemiae (conflagrata ecclesia) intacta permanserit, suffragio b. Euphemiae adscribitur; undique enim ab igne cingebatur*⁹¹.

Jest to nawiązanie do inskrypcji na tablicy (tarczy) z 1623 r. Idąc za tym źródłem, powtórzono sformułowanie o kamiennym grobie Eufemii.

⁸⁷ AGOP, XIII 92023 (dawniej XIII 92025 i 92040), 9. Tekst wydany drukiem: Hermann Hoffmann, Angelus Walz. 1959. „Zur Geschichte der schlesischen Dominikaner in preußischer Zeit”. ASKG 17: 270–272.

⁸⁸ Chodzi o: Kublin. 2016. *XVII-wieczny żywot księżniczki raciborskiej Eufemii*.

⁸⁹ Hoffmann, Walz. „Zur Geschichte der schlesischen Dominikaner”, 271.

⁹⁰ Tamże.

⁹¹ Tamże.

10. Zapisek Friedricha Alberta Zimmermanna z 1784 r.

Friedrich Albert Zimmermann (1745–1815) był śląskim geografem i urzędnikiem. Jest bardzo prawdopodobne, że był on w Raciborzu, przeprowadził stosowną kwerendę (przynajmniej w miejskim archiwum) i dokonał oglądu opisywanych w swoim dziele miejsc, gdyż dwa razy w opisie historycznym Raciborza powołuje się na *Handschriftliche Nachrichten* i raz na archiwum ratusza⁹². Zanotował on, że Eufemia otrzymała wspianały grobowiec w kaplicy św. Dominika, który został odrestaurowany w 1738 r.: *Die erste fürstliche Priorin [Euphemia] starb den 17. Januar 1359 und erhielt ein herrlich Grabmahl in der Kapelle St. Dominici. Dies Grabmaal wurde 1738 renoviret*⁹³. Ze słów Zimmermanna wynika, że grobowiec Ofki w kaplicy św. Dominika istniał przed 1738 r.

11. Notka Ludwiga Wilhelma Gilberta z 1791 r.

Ludwig Wilhelm Gilbert (1769–1824) był niemieckim fizykiem, który zajmował się również geografią. Wydał on trzypiętomowy *Podręcznik dla podróżnika przez Niemcy*, w którym m.in. opisywał poszczególne miasta. W pierwszym tomie, w opisie Raciborza wspomniał o klasztorze dominikanek, który zasługuje, aby go zobaczyć z powodu małej kaplicy z okazałymi grobowcami pierwszej przeoryszy, Eufemii, i jej ojca, księcia Przemysła, fundatora klasztoru:

*Dieses 1306 erbaute loster (...) verdient vorzüglich wegen seiner kleinen Kapelle mit den prächtigen Grabmählern der ersten Priorin Euphemia und ihres Vaters Herzogs Primislaus, Stifter des Klosters, gesehn zu werden*⁹⁴.

O ile informacja o grobowcu Eufemii w kaplicy św. Dominika jest zbieżna z innymi przekazami, o tyle dziwi wiadomość o grobowcu jej ojca w tym samym miejscu. Przyjmuje się za Janem Długoszem, że Przemysł został pochowany w kościele dominikanów w Raciborzu⁹⁵. Przekaz Gilberta nie ma wartości, ponieważ dokonał

⁹² Friedrich A. Zimmermann. 1784. *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*. T. III. Brieg: bey Johann E. Tramp, 173 (przyp. 3), 174 (przyp. 3), 177 (przyp. 2).

⁹³ Tamże, 176–177.

⁹⁴ Ludwíg W. Gilbert. 1791. *Handbuch für Reisende durch Deutschland*. T. I. Leipzig: im Schwickertschen Verlage, 551.

⁹⁵ Kazimierz Jasiński. 2002. Dominikańskie pochówki Piastów. W *Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XIV wieku. Aktywność duszpasterska i kultura intelektualna* (Studia nad Historią Do-

zapewne kontaminacji różnych nagrobków. Czynili to także niektórzy późniejsi naukowcy, błędnie utożsamiając postacie na grobowcu księcia raciborskiego Jana Młodszego (zm. 1493 r.) i jego żony, Magdaleny opolskiej (zm. 1501 r.), z Przemysłem i jego córką, Eufemią⁹⁶. Tymczasem niewątpliwie chodziło o grobowiec księcia Jana i Magdaleny, co wykazał Bogusław Czechowicz⁹⁷.

12. Zapis z 1 marca 1811 r. w księdze zmarłych w Baborowie

Notatka z 1 marca 1811 r. została sporządzona przez wspomnianego już Johannesa Ondrę, kierownika szkoły (*Schulleiter*) w Baborowie, który *pro memoria* odpisał słowa z wieka skrzyneczki z doczesnymi szczątkami Eufemii. Pod tymi słowami dodał, że 1 marca 1811 r. Królewska Komisja Sekularyzacyjna wydobyła drugi raz relikwie Ofki, dokonała ich oględzin, skopiowała polski napis z wieka skrzyneczki, ponownie je złożyła w miejscu spoczynku i zamurowała. Okazało się, że mimo upływu czasu, zachowała się spora część jej relikwii:

Nach dem die Aufhebung des Klosters Anfang Dezember 1810 vollzogen war, wurden bei dieser Gelegenheit durch die Königliche Aufhebungskommission im folgenden Jahre 1811 am 1. März die Gebeine der sel. Eufemia zum zweiten Male erhoben und nach vorgenommener Besichtigung und gemachter Abschrift der vorstehenden polnischen Inschrift (Deckelaufschrift) wieder wohlverwahrt in der vorigen Ruhestätte beigesetzt und vermauert. Die sel. Eufemia ist als erste Priorin dieses von ihrem Vater, dem Ratiborer Herzog Przemyslaw, im Jahre 1306 gebauten und gestifteten Jungfrauenklosters, den 17. Januar 1359, also bereits vor 452 Jahren, gestorben, und ungeachtet dieses großen Zeitraumes ist von ihren Gebeinen dennoch ein ziemlicher Teil vorhanden. Die erste Priorin dieses Jungfrauenstiftes führte den Ordensname Eufemia und die letzte Priorin bei Aufhebung desselben hieß wieder Eufemia⁹⁸.

minikanów w Polsce, 3). Red. J. Kłoczowski, Jan A. Spież, 228. Poznań: W drodze; Jasiński. 2007². *Rodowód Piastów śląskich*, 522.

⁹⁶ Hermann Luchs. 1870. „Zur Kunsttopographie Schlesiens”. *Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift* 2 (1–2): 30; Józef Mycielski. 1898. „Grobowe Piastów pomniki na Śląsku Pruskim”. *RTPNP* 25: 69; Hans Lutsch. 1894. *Verzeichnis oder Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien. Der Reg. – Bezirks Oppeln*. T. IV. Breslau: Verlag von Wilhelm G. Korn, 344.

⁹⁷ Bogusław Czechowicz. 1992. „Późnogotycki nagrobek pary książęcej w dawnym kościele dominikanek w Raciborzu”. *Opolski Rocznik Muzealny* 10: 31–54; tenże. 1999. *Fundacje artystyczne książąt raciborskich u schyłku średniowiecza*. W *Sztuka Górnego Śląska na przecięciu dróg europejskich i regionalnych*. Red. Ewa Chojecka, 19–21. Katowice: Muzeum Śląskie; Czechowicz. 2005. *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*, 435–437.

⁹⁸ Bazan. 1936. *Eufemia von Ratibor*, 148–149.

Relacja Ondry potwierdza umiejscowienie pochówku Ofki w krypcie pod kaplicą św. Dominika. Niestety, nie wspomniał on ani słowem o płycie nagrobnej Eufemii. Trudno przesądzić, czy w 1811 r. nadal przykrywała grób i pozwoliła Komisji Sekularyzacyjnej na identyfikację relikwii Ofki i dojście do skrzyneczki, czy też już jej tam nie było albo była na tyle zatarta, że nie zwracała uwagi.

13. Kronikarska informacja z 1819 r.

W trzytomowym dziele Christiana Friedricha Emmanuela Fischera i Carla Friedricha Stuckarta wydanym w formie kroniki w 1819 r., poświęconym historii miast śląskich, czytamy, że przeorysza Eufemia zmarła 17 stycznia 1359 r. w klasztorze i został jej wystawiony okazały pomnik (*Denkmal*) w kaplicy św. Dominika, który w 1738 r. został odnowiony: *1359 den 17. Jan. starb die Oberin Euphemia im Jungfernkloster und es wurde derselben in der St. Dominikus-Kapelle ein prächtiges Denkmal gesetzt, welches man 1738 erneuerte*⁹⁹. Ta informacja została zapewne zaczerpnięta z pracy wspomnianego wyżej Friedricha Alberta Zimmermanna z 1784 r. i nie wnosi niczego nowego.

14. Relacja Bernharda Lachmanna z 1821 r.

Bernhard Lachmann (1795–1876) był raciborskim mistrzem kowalskim i rajcą miejskim¹⁰⁰. Mając 26 lat, był świadkiem przeniesienia relikwii Ofki w uroczystej procesji 11 maja 1821 r. z kaplicy św. Dominika do kościoła farnego w Raciborzu. Prowadził on dziennik (*Tagebuch*), w którym zanotował, że w procesji niesiono ołowianą skrzyneczkę, która nie została otwarta, o długości, szerokości i wysokości około 18 cali. Niestety, ta notatka zachowała się jedynie w odpisie, ponieważ pierwszy zeszyt dziennika zaginął:

Das bleierne Kästchen, welches ich selbst gesehen habe, wurde vom Herrn Prälaten und Stadtpfarrer Zolondek wie ein Heiligtum (wie eine Monstranz) beim Läuten der Glocken in großer, zahlreicher Prozession getragen. Da dieses bleierne Kästchen nicht aufgemacht wurde und nur ungefähr 18 Zoll lang, breit und hoch war, hätte

⁹⁹ Christian F.E. Fischer, Carl F. Stuckart. 1819. *Zeitgeschichte der Städte Schlesiens mit Abbildungen*. Schweidnitz: bei Carl F. Stuckart, 24.

¹⁰⁰ Ryszard Kincel. 2002. Lachmann Bernard (Bernhard). W *Raciborzanie tysiąclecia. Słownik biograficzny*. Red. Katarzyna Gruchot, Grzegorz Wawoczny, 78. Racibórz: Nowiny Raciborskie, 78.

*nach der Meinung, Vermutung des gläubigen Volkes nur das Haupt der Heiligen darin Platz gehabt. Es wurde in die sogenannte polnische Kapelle gesetzt und dann der Sarkophag, wie er dasteht, aufgestellt*¹⁰¹.

W drugim zeszycie dziennika Lachmann napisał, że kości Eufemii zostały złożone do drewnianej skrzyneczki, okutej srebrem, zanim je przeniesiono do kościoła farnego: *Die Gebeine der heilige Euphemia wurden in einen hölzernen mit Silber beschlagenen Kasten gelegt, ehe sie in Prozession in die Pfarrkirche überfährt wurden*¹⁰². Stąd można wnioskować, że pierwotna skrzyneczka z relikwiami, którą wydobyto z krypty pod kaplicą św. Dominika, była ołowiana i włożono ją do drugiej, drewnianej i okutej srebrem.

15. Zapiski Carla Lingego z 1828 r.

Carl Linge (1782–1849) był doktorem filozofii, a w latach 1819–1828 pełnił funkcję rektora ewangelickiego gimnazjum w Raciborzu¹⁰³. W 1828 r. opublikował artykuł, w którym sporo miejsca poświęcił Eufemii. Napisał, że jej relikwie były złożone w czworokątnym ołowianym pojemniku o długości jednego łokcia i szerokości pół łokcia, które znajdowały się niegdyś w krypcie pod kaplicą św. Dominika i 11 maja 1821 r. w uroczystej procesji zostały przeniesione do kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Raciborzu. Informacje o wielkości skrzyneczki podane przez Lingego nieco się różnią w porównaniu do relacji Lachmanna. Po przeniesieniu relikwii kaplica św. Dominika została zburzona¹⁰⁴. W ten sposób zniszczono miejsce kultu Ofki.

¹⁰¹ Bazan. 1936. *Eufemia von Ratibor*, 121–122.

¹⁰² Muzeum w Raciborzu, sygn. MR-H-632, bs. (licząc od pierwszej karty – 24v). Należy zauważyć, że Bernhard Lachmann zanotował przeniesienie relikwii Eufemii pod datą 21 maja 1821 r., chociaż inni podają datę 11 maja 1821 r., zob. Weltzel. 1878. „Zywot błogosławionej Eufemii, księżnej Raciborskiej”, 492; Hermann Schaffer. 1883. *Geschichte einer schlesischen Liebfraueugilde seit dem Jahre 1343. Ein Beitrag zu der Geschichte der Gilden und religiösen Bruderschaften. Nach Urkunden und handschriftlichen Quellen verfaßt*. Ratibor: Verlag der Literarischen Bruderschaft, 164; Bazan. 1936. *Eufemia von Ratibor*, 121.

¹⁰³ Karl G. Nowack. 1836. *Schlesisches Schriftsteller Lexikon*. T. I. Breslau: Verlag von Wilhelm G. Korn, 89–90; Edouard M. Oettinger. 1867. *Moniteur des Dates contenant un million de renseignements biographiques, généalogiques et historiques publié sous le patronage de Sa Majesté le Roi de Prusse*. T. III. Dresden: Edouard M. Oettinger, 132; *tamże*. 1871. T. VII. Dresden: Edouard M. Oettinger, 173.

¹⁰⁴ Carl Linge. 1828. *Geschichte des ehemaligen Jungfrauenklosters zum Heiligen Geist in Ratibor*. W *Schulschriften*. Red. Carl Linge, 120. Breslau: in Commission bei Graß, Warth und Comp. und bei Juhr in Ratibor.

16. Wnioski

Eufemia została pochowana w 1359 r. w krypcie pod kaplicą św. Dominika, która przylegała do północnej ściany kościoła dominikanek w Raciborzu. Jej grób znajdował się na środku wspomnianej krypty, flankowany dwoma innymi grobami, które można zidentyfikować z miejscami pochówku księżniczek opawskich – Elżbiety i Agnieszki. Grób Ofki przykrywała płyta nagrobna umieszczona w posadzce krypty lub niewiele wystająca ponad jej poziom. Na płycie znajdował się wyryty na tle kotary wizerunek Eufemii w pełnej postaci, habicie, ze sznurem modlitewnym w złożonych dłoniach, opatrzony inskrypcją. Pamięć o miejscu pochówku Ofki była nieprzerwanie przekazywana w tradycji klasztornej. Z grobem wiązano cudowne znaki (odgłosy, którymi świątobliwa Piastówna miała przestrzegać przed nieszczęściami). Kult Eufemii koncentrował się w kaplicy św. Dominika, gdzie napływali wierni. Szczególnej intensywności nabrał po 1574 r. (cudowne ocalenie kaplicy z pożaru Raciborza) i 1606 r. (publikacja przez A. Bzowskiego dzieła *Propago d. Hyacinthi thaumaturgi Poloni* z żywotem Eufemii, sławiącym jej świętość). Wzywano jej wstawiennictwa przed nasiennym malowidłem, które przedstawiało Eufemię wraz z dwiema zakonnicami-księżniczkami opawskimi. W 1623 r. staraniem przeoryszy Heleny Otieslav kaplica św. Dominika otrzymała nowy wystrój. Powstał obraz Eufemii, który zawieszono na ścianie, przesłaniając fresk. Jako wzór posłużyła płyta nagrobna, dokonano tylko nieznacznych zmian stylistycznych i przeformułowań w tekście inskrypcji. Wizerunek ten został uznany za *vera effigies* Ofki. Doczesne szczątki Piastówny przez prawie 300 lat – aż do 11 marca 1658 r. – spoczywały nienaruszone w krypcie. Wówczas zostały one podniesione, złożone do ołowianej skrzyneczki i ponownie w tym miejscu pochowane. Drugi raz otwarto jej grób 1 marca 1811 r. Natomiast 11 maja 1821 r. trzeci raz dokonano otwarcia jej grobu i przeniesiono jej relikwie do kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Raciborzu. Można przypuszczać, że do tego czasu istniała również płyta nagrobna Eufemii. Nie wiadomo jednak, jaki los spotkał ją później. Najprawdopodobniej została zniszczona przez protestantów, którzy w 1821 r. przejęli skasowany kościół dominikanek i zburzyli kaplicę św. Dominika.

Od 1623 r. symboliczną jedność kaplicy i krypty z grobem świątobliwej przeoryszy zapewniał w widoczny sposób obraz Ofki. W kaplicy wzniesiono też jej pomnik nagrobny. Jego datacja jest bardzo trudna.

Grobowiec w formie tumby z płaskorzeźbą Eufemii mógł być wystawiony w kaplicy św. Dominika już w drugiej połowie XIV w., wkrótce po jej śmierci. Wówczas, od 1340 r., żyły w raciborskim klasztorze jej siostrzenice, księżniczki

opawskie, córki Mikołaja II Przemyślidy – dominikanki Elżbieta (zm. 1396 r.)¹⁰⁵ i Agnieszka (zm. po 7 października 1404 r.)¹⁰⁶, którym zapewne zależało na odpowiednim uczczeniu pamięci o ich świątobliwej ciotce. Według XVIII-wiecznego autora krytycznych uwag do żywota Piastówny, w kaplicy św. Dominika krótko po jej śmierci miały powstać malowidła (freski), ukazujące sceny z jej życia (oblóczyny, wizja Ducha Świętego), które w 1738 r. zostały zasłonięte olejnymi obrazami¹⁰⁷. W tejże kaplicy miał być również „prastary” obraz, według B. Suchoń namalowany *al fresco*, na którym została przedstawiona Ofka w otoczeniu swoich siostrzenic, Elżbiety i Agnieszki¹⁰⁸. Ponadto grób Eufemii w krypcie miał znajdować się pomiędzy dwoma innymi grobami, które być może należały do wspomnianych siostrzenic¹⁰⁹. Stąd mogły one – w porozumieniu ze swoim ojcem, Mikołajem II Przemyślidą (zm. 1365 r.), szwagrem Ofki, lub później ze swoim bratem, księciem raciborsko-karniowskim Janem (zm. 1380/1382), najstarszym synem tegoż Mikołaja II – postarać się o gotyckie malowidła i nagrobek dla Eufemii. Warto dodać, że księżę opawsko-raciborski Mikołaj II był uważany za zwierzchniego opiekuna, ofiarodawcę i fundatora (*alß Obrister Vormunde, Stifter vnd Fundator*) klasztoru raciborskich dominikanek¹¹⁰. On to sprzedał im 17 lutego 1337 r. wioskę Suchą Psinę¹¹¹, a 2 lutego 1343 r. swoją część Bieńkowic (20,5 łanów)¹¹². Potwierdzał ich akty kupna-sprzedazy i nadania dla nich¹¹³. 30 września 1356 r. zwolnił je od płacenia 15 grzywien rocznego czynszu, należnego mu za służbę koniem z Baborowa¹¹⁴. Zgodził się na dyspozycje w testamencie Eufemii z 8 grudnia 1358 r., przywieszając do niego swoją pieczęć¹¹⁵. Natomiast księżę Jan wraz ze swoją żoną, Anną, i ich synem, Janem,

¹⁰⁵ František Chocholatý. 1978. „Genealogie opavských Přemyslovců 1255–1525”. *Listy Genealogické a Heraldické Společnosti* 6: 135.

¹⁰⁶ Hermann Grotefend. 1889. *Stammtafeln der schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740*. Breslau: Josef Max und Comp. Tab. XI/8, 57; Włodzimierz Dworzaczek. 1959. *Genealogia. Tablice*. Warszawa: PWN. Tab. XI. Błędnie uważa Chocholatý, że Agnieszka zmarła 7 września 1404 r. gdyż wystąpiła jeszcze w dokumencie wydanym 7 października 1404 r., zob. APWr, Rep. 57, nr 102; Chocholatý. 1978. „Genealogie opavských Přemyslovců 1255–1525”, 135.

¹⁰⁷ Kublin. 2016. *XVII-wieczny żywot księżniczki raciborskiej Eufemii*, 64–65.

¹⁰⁸ Tamże, 61; Suchoń. *Ofka, Eufemia, Domitilla*, 167.

¹⁰⁹ Bazan. 1936. *Eufemia von Ratibor*, 148.

¹¹⁰ CodSil. T. II, nr 109, 219.

¹¹¹ Tamże. T. II, nr 30, 136–137.

¹¹² Tamże. T. II, nr 39, 147–148.

¹¹³ Tamże. T. II, nr 31, 36–37, 43, 49, 137–138, 141–145, 151–152, 156.

¹¹⁴ Tamże. T. II, nr 48, 155.

¹¹⁵ Tamże. T. II, nr 50–51, 156–160.

ufundował 18 czerwca 1375 r. w kościele dominikanek w Raciborzu nowy ołtarz ku czci Trójcy Świętej, św. Apostołów Piotra i Pawła, św. Marii Magdaleny i św. Jadwigi, ofiarując zakonnicom roczny czynsz, jemu należny, od każdego komina w mieście (*focarius census*)¹¹⁶.

Nagrobek Eufemii w kaplicy św. Dominika mógł powstać również pod koniec XV w. w związku z działalnością fundacyjną księcia raciborskiego Jana Młodszego (zm. 14 kwietnia 1493 r.) i jego żony, Magdaleny (zm. 1501 r.). Jan, praprawnuk księcia opawsko-raciborskiego Mikołaja II Przemyśłydy, 18 lutego 1493 r., krótko przed swoją śmiercią, podarował klasztorowi dominikanek w Raciborzu, żywiąc do niego miłość i okazując łaskę („Take gsme zwlascznie lasky a milostj kteruz ktomu zakonu gmame”), zboże w młynach, które się jemu należało jako słód na piwo, oraz wszystkie swoje prawa, jakie posiadał we wsiach Bieńkowice, Zawada i Ligota Książęca. Siostry zobowiązały się w zamian do odprawiania wigilii i Mszy św. w Suche Dni za zbawienie duszy księcia i jego przodków oraz potomków¹¹⁷. W 1495 r. księżna Magdalena, pochodząca z rodu Piastów opolskich, ufundowała kustodię (monstrancję) dla raciborskiej kolegiaty. Ponadto w tym czasie najprawdopodobniej ufundowała nagrobek dla siebie i męża w kościele dominikanek¹¹⁸.

Przeciwko istnieniu średniowiecznego pomnika grobowego w kaplicy św. Dominika świadczyłoby milczenie A. Bzowskiego oraz kolejnych źródeł. Najstarszy przekaz pisany, który można interpretować jako świadectwo istnienia pomnika nagrobnego Eufemii w kaplicy św. Dominika, wyszedł spod pióra Tomasza Tomickiego w latach 1672–1674. Byłaby to zatem pierwsza pewna data *ante quem* jego powstania. Niepewnej, hipotetycznej datacji dostarcza *miraculum* dotyczące rodziny Orlików, zapisane w XVIII w. Na jego podstawie można wnioskować, że nagrobek świątobliwej Piastówny w tejże kaplicy wystawiono po 1624 r. (nadanie tytułu barona rodzinie Orlików) a przed 1641 (śmierć kanonika Andrzeja) lub 1667 r. (śmierć kanonika Jana Krzysztofa), ale jest to wnioskowanie bardzo niepewne. Jako argument przeciw zbyt wczesnej datacji tego pomnika świadczyłby fakt, że w opisie działalności przeoryszy Heleny w 1623 r. przypisano jej fundację obrazu i tablic z inskrypcjami, ale nie nagrobka: *Haec vita et effigies B[eatae]*

¹¹⁶ CodSil. T. II, nr 109, T. II, nr 60, 166–168; zob. także: *tamże*. T. II, nr 62–64, 169–171; Antoni Barciak. 2011. Podstawy ekonomiczne obu klasztorów dominikańskich w Raciborzu w średniowieczu. W *Inter oeconomiam coelestem et terrenam. Mendykanci a zagadnienia ekonomiczne* (Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, 9). Red. Wiesław Długolecki, Tomasz Gałuszka, Rafał Kubicki, Anna Zajchowska, 392. Kraków: Wydawnictwo Esprit SC, 392.

¹¹⁷ CodSil. T. II, nr 102, 211–212.

¹¹⁸ Czechowicz. 2005. *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku*, 432–437.

*Euphemiae devotione et studio nobilis religiosae virg[inis] Helenae Ocieslawin de Kopenitz priorissae erecta 1623 die prima martii*¹¹⁹. Ponadto relacja o pożarze w 1637 r. wymienia cudowne ocalenie kaplicy św. Dominika i obrazu Eufemii, nie wspominając o nagrobku; sama kaplica została nazwana *capella suae sepulturae*, podobnie jak tylekroć wcześniej, w szerokim znaczeniu „przestrzeni funeralnej”, obejmującej także kryptę z grobem.

W poszukiwaniu istotnej cezury chronologicznej warto zwrócić uwagę na rok 1658, tj. moment podniesienia relikwii Eufemii, który w praktyce rozwoju kultów świętych spełniał fundamentalną rolę w nadaniu publicznego charakteru tej czci. W obecnym stanie badań chronologia powstania nagrobka Ofki w kaplicy św. Dominika jest otwarta. Najostrożniej mówiąc, powstał on w drugiej lub trzeciej ćwierci XVII w.: po 1637 r. lub po 1658 r., a przed 1672/1674 r.

Nie wiadomo, jak ów pomnik Ofki w XVII w. wyglądał. W 1738 r. został odnowiony. W nowym XVIII-wiecznym kształcie przedstawiał się następująco: była to drewniana tumba, na niej otwarta trumna z figurą Eufemii w stroju zakonnym i księżęcej koronie, wokół zawieszono wota i płonące lampy. W 1821 r. kaplica św. Dominika została zniszczona, a drewniany nagrobek z figurą oraz relikwie Ofki wydobyte z krypty zostały w tym samym roku przeniesione do kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Raciborzu¹²⁰. W 1930 r. w miejscu tego nagrobka ustawiono ołtarz-sarkofag Eufemii z jej portretem z 1623 r. i figurą w tymże sarkofagu, którą można było oglądać przez dwa przeszklone otwory¹²¹. Od tego czasu los drewnianej tumbi nie jest znany. Ołtarz-sarkofag został zniszczony w 1945 r. podczas zdobycia miasta przez Armię Czerwoną¹²².

¹¹⁹ Kublin. 2016. *XVII-wieczny żywot księżniczki raciborskiej Eufemii*, 81.

¹²⁰ Fotografia, zob. Stefaniak. 2015. *Ikonomia świątobliwej Ofki Piastówny*, 70–71.

¹²¹ Fotografia, zob. *tamże*, 69.

¹²² Tenże. 2011. „Z dziejów relikwii świątobliwej Ofki”, 54–55; Prus. 1948. *Świątobliwa Ofka Piastówna i klasztor ss. dominikanek*, 68–69; Bazan. 1936. *Eufemia von Ratibor*, 133, 138–141.

*

Literatura

Źródła archiwalne

Archiwum Polskiej Prowincji oo. Dominikanów w Krakowie

S 43/14/7: Fotografia portretu Eufemii (1908 r.).

Pp 38: *Liber Consiliorum Provinciae Poloniae /Ord. Praed./ ab anno 1674 die 13 Maii usque ad an. 1721 diem 22 mensis Decembris.*

Biblioteka Dominikanów w Krakowie

33429Sup: Madura Romanus F. Wyd. *Acta Capitulum Provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum. T. II: Supplementum, mps.*

Muzeum w Raciborzu

MR-H-632: *Tagebuch von Bernhard Lachmann, Heft II.*

Archivum Generale Ordinis Praedicatorum in Roma

XIII 92023 (dawniej: XIII 92025 i 92040): *Relationes de statu Congregationis B. Ceslai in Silesia.*

Archiwum Państwowe we Wrocławiu

Rep. 57: *Inhaltsverzeichnis der Urkunden- oder Albrechtskloster-Archive zu Breslau*, nr 102.

Rep. 135, nr 582 (dawniej: Rep. 135 E 38): *Das Leben der Hochseeligen Jungfrau Euphemiae Domicillae, des Hertzogs Premislai i Lesconis Tochter, und Fundatricis des Jungfräulichen Klosters bey dem Heyligen Geist in Rattibor, Ord. S. Dominici, beschreiben von Miechovio und Bzovio Pohnischen Authoribus in Chronica ad Annum 1359.*

Starodruki

- Bzowski Abraham. 1606. *Propago d. Hyacinthi thaumaturgi Poloni, seu de rebus praeclare gestis in Provincia Poloniae Ordinis Praedicatorum. Commentarius*. Venetiis: apud Societatem Minimam.
- Bzowski Abraham. 1618. *Annalium ecclesiasticorum post Illustriss. et Reverend. Dominum, D. Caesarem Baronium, S. R. E. Cardinalem Bibliothecarium. Rerum in orbe Christiano ab Anno Domini 1300. usque ad Annum Dom. 1378. gestarum narrationem complectens*. T. XIV. Coloniae Agrippinae : apud Antonium Boetzerum.
- Gilbert Ludewig W. 1791. *Handbuch für Reisende durch Deutschland*. T. I. Leipzig : im Schwickertschen Verlage.
- Hübner Johann. 1728. *Genealogische Tabellen*. T. III. Leipzig: bey Johann F. Gleditschens seel. Sohn.
- Leupold Karl F. 1789. *Allgemeines Adels-Archiv der österreichischen Monarchie*. T. I/3, Wien: bei Franz A. Hoffmeister.
- Polius Nicolaus. 1629. *Historia incendiorum. Historischer Brand- und Feuer-Spiegel*. Breßlaw: Georg Baumann.
- Walenty Raciborzcyk. 1670. *Praktyka duchowna iedney slugi Bozey, włoskim ięzykiem napisana przykładem ktorey może ktorakolwiek zakonnica albo zakonna osoba ćwiczyć się; aby mogła podobać się więcey Iezvsowi Chrystusowi dusze swoiey Oblubiencowi, barzo pożyteczna, y potrzebna dla odnowienia ducha, w zachowaniu reguł, y życia duchownego w klasztorach y gdzie indziej, przeyrzana y drukowana w Kremonie. Sporządzenia, jaśnie oświeconego prałata, Mikołaja Sfondrata biskupa mianowanego miasta, który potym był papieżem, rzeczony Grzegorz XIII. Roku P. M.D.LXXVI. Przełożona na polskie y do druku podana*. Kraków 1670: w Drukarni Balcera Smiesz-kowica.
- Zimmermann Friedrich A. 1784. *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*. T. III. Brieg: bey Johann E. Tramp.

Źródła drukowane

- Fijałek Jan, Woroniecki Jacek. Wyd. 1938. „Zbiór formuł zakonu dominikańskiego prowincji polskiej z lat 1338–1411”. AKHPAU 12 (cz. II): 219-430.
- Hoffmann Hermann, Walz Angelus. 1959. „Zur Geschichte der schlesischen Dominikaner in preußischer Zeit”. ASKG 17: 253–272.

- Kublin Grzegorz. 2014. „Niedrukowany dokument księcia raciborskiego Leszka z dnia 9 kwietnia 1313 roku” *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 34: 245–252.
- Kublin Grzegorz. 2015. „Niedrukowany dokument z 1 maja 1331 roku dotyczący klasztoru dominikanek w Raciborzu”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 35: 335–343.
- Kublin Grzegorz. 2016. „Niedrukowany dokument księcia raciborskiego Leszka z dnia 21 stycznia 1319 roku”. *NP* 126: 7–24.
- Kublin Grzegorz. 2016. *XVII-wieczny żywot księżniczki raciborskiej Eufemii w zbiorach Archiwum Państwowego we Wrocławiu* (Studia i źródła do dziejów dominikanów i dominikanek w Raciborzu, 1). Opole: Studio Impreso.
- Kublin Grzegorz. 2018. *Dzieło Reginalda Brauna z 1741 roku poświęcone księżniczce raciborskiej Eufemii* (Studia i źródła do dziejów dominikanów i dominikanek w Raciborzu, 2). Opole: Studio Impreso.
- Mosbach August. 1860. *Przyczynki do Dziejów Polskich z Archiwum Miasta Wrocławia*. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Wattenbach Wilhelm. Wyd. 1859. *Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz, der Dominicaner und der Dominicanerinnen in der Stadt Ratibor* (CodSil. T. II). Breslau: Josef Max und Komp.
- Zdanek Maciej. 2010. „Fragment akt kapituły prowincjalnej dominikanów polskich z 1338 roku”. *RHis* 76: 263–276.

Opracowania

- Barciak Antoni. 2011. Podstawy ekonomiczne obu klasztorów dominikańskich w Raciborzu w średniowieczu. W *Inter oeconomiam coelestem et terrenam. Mendykanci a zagadnienia ekonomiczne* (Studia i źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, 9). Red. Wiesław Długołęcki, Tomasz Gałuszka, Rafał Kubicki, Anna Zajchowska, 377–394. Kraków: Wydawnictwo Esprit SC.
- Bazan Pius M. 1936. *Eufemia von Ratibor. Blume aus dem Garten des h. Dominikus im Rufe der Heiligkeit gestorben am 17. Januar 1359. Ein Lebens- und Zeitbild*. Vechna: Albertus-Magnus-Verlag der Dominikaner.
- Blasel Carl. 1912. *Geschichte von Kirche und Kloster St. Adalbert zu Breslau* (Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte, 16). Breslau: Ferdinand Hirt, Königliche Universität- und Verlagsbuchhandlung.
- Chocholatý František. 1978. „Genealogie opavských Přemyslovců 1255–1525”. *Listy Genealogické a Heraldické Společnosti* 6: 129–135.

- Czechowicz Bogusław. 1992. „Późnogotycki nagrobek pary książęcej w dawnym kościele dominikanek w Raciborzu”. *Opolski Rocznik Muzealny* 10: 31–54.
- Czechowicz Bogusław. 1999. Fundacje artystyczne książąt raciborskich u schyłku średniowiecza. W *Sztuka Górnego Śląska na przecięciu dróg europejskich i regionalnych*. Red. Ewa Chojecka, 11–34. Katowice: Muzeum Śląskie.
- Czechowicz Bogusław. 2003. *Nagrobki późnogotyckie na Śląsku* (Acta Universitatis Wratislaviensis, 2583). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Czechowicz Bogusław. 2004. „Mauzoleum książąt opolskich w średniowieczu (1309–1532)”. *Opolski Rocznik Muzealny* 15: 9–26.
- Czechowicz Bogusław. 2005. *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Dworzaczek Włodzimierz. 1959. *Genealogia. Tablice*. Warszawa: PWN.
- d’Elvert Christian. 1869. „Zur m. schl. Adelsgeschichte. XXVIII. Die Grafen Orlik, Freiherren von Lažiska”. *Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landes-Kunde* 15 (60): 41–44.
- Fischer Christian F.E., Stuckart Carl F. 1819. *Zeitgeschichte der Städte Schlesiens mit Abbildungen*. Schweidnitz: bei Carl F. Stuckart.
- Gottschalk Joseph. 1936. „Euphemia von Ratibor († 1359). Untersuchung der Quellen zu ihrer Lebensgeschichte”. *ASKG* 1: 15–40.
- Grimm Jacob, Grimm Wilhelm. Oprac. 1991. *Deutsches Wörterbuch*. T. XIV. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Grotefend Hermann. 1889. *Stammtafeln der schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740*. Breslau: Josef Max und Comp.
- Guldan Bożena. Oprac. 1982. *Śląska rzeźba kamienna XII–XVI w.* Wrocław: Muzeum Narodowe.
- Horwat Jerzy. 2007. „Piastowie górnośląscy”. *RMGBH* 8: 3–186.
- Hueck Walter. 1999. *Adelslexikon*. T. X (Genealogisches Handbuch des Adels, 119). Limburg: C.A. Starke.
- Jasiński Kazimierz. 2002. Dominikańskie pochówki Piastów. W *Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XIV wieku. Aktywność duszpasterska i kultura intelektualna* (Studia nad Historią Dominikanów w Polsce, 3). Red. Jerzy Kłoczowski, Jan A. Spież, 219–237. Poznań: W drodze.
- Jasiński Kazimierz. 1998. *Rodowód Piastów mazowieckich*. Wyd. Marek Górny. Poznań – Wrocław: Wydawnictwo Historyczne.
- Jasiński Kazimierz. 2007². *Rodowód Piastów śląskich*. Kraków: Wydawnictwo Avalon.

- Jurek Tomasz. 1999. Jadwiga. W *Piastowie. Leksykon biograficzny*. Red. Stanisław Szczur, Krzysztof Ożóg, 420. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Kadich Heinrich, Blažek Carl. 1899. *Der mährische Adel*. Nürnberg: Bauer und Raspe.
- Kaganiec Małgorzata. 1995. Anna (zm. 1378). W *Księżęta i księżne Górnego Śląska*. Red. Antoni Barciak, 14. Katowice: Societas Scientiis Favendis Silesiae Superioris – Instytut Górnos Śląski.
- Kielbasa Antoni. 1999³. *Święta Jadwiga Śląska jako wychowawczynie własnych dzieci i swoich wnuków*. Trzebnica: „Lew” – Leopold Wróblewski.
- Kincel Ryszard. 2002. Lachmann Bernard (Bernhrad). W *Raciborzanie tysiąclecia. Słownik biograficzny*. Red. Katarzyna Gruchot, Grzegorz Wawoczny, 78. Racibórz: Nowiny Raciborskie.
- Knapiński Ryszard. 2005. Ikonografia hagiograficzna. Zagadnienie autentyczności wizerunku świętego. W *Causa creandi. O pragmatyce źródła historycznego* (Acta Universitatis Wratislaviensis, 2783. Historia CLXXI). Red. Stanisław Rosik, Przemysław Wiszewski, 399–408. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Knötel Paul. 1929. *Kirchliche Bilderkunde Schlesiens*. Glatz: Gebrüder Jenkner.
- Kochaniewicz Bogusław. 2017. „Duchowość świątobliwej Eufemii z Raciborza w nowym świetle”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 37 (2): 157–172.
- Kublin Grzegorz. 2010. „Sprawa zagubienia się pieniędzy Eufemii”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 30: 493–499.
- Kublin Grzegorz. 2012. „Eufemia raciborska – priorissa”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 32: 287–294.
- Kublin Grzegorz. 2012. Księżniczka Eufemia (Ofka) – fundatorka klasztoru dominikanek w Raciborzu. W *Kościół na Śląsku. Z dziejów kultury i życia religijnego* (Opolska Biblioteka Teologiczna, 127). Red. Franciszek Wolnik, 151–164. Opole: Redakcja Wydawnictwo Wydziału Teologicznego UO.
- Kublin Grzegorz. 2013. „700. rocznica wstąpienia księżniczki Ofki do zakonu św. Dominika”. *WUDO* 68 (4–5): 190–197.
- Kublin Grzegorz. 2013. „Reginald Braun OP (1676–1742) – czeski hagiograf”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 33: 103–109.
- Kublin Grzegorz. 2013. „Średniowieczne i nowożytne «testimonia sanctitatis» Eufemii raciborskiej (zm. 1359)”. *Folia Historica Cracoviensia* 19: 73–90.
- Kublin Grzegorz. 2013². *Świątobliwa Eufemia raciborska († 17 I 1359)*. Opole: Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża.

- Kublin Grzegorz. 2013. „Wzmianka o Ofce raciborskiej w «Annales» Jana Długosza”. WUDO 68 (6): 236–250.
- Kublin Grzegorz. 2014. *Eufemia raciborska w historiografii*. Opole 2014 (praca doktorska napisana na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego pod kierunkiem bpa prof. zw. dra hab. Jana Kopca; Biblioteka Główna Uniwersytetu Opolskiego, sygn. Dr-1011).
- Kublin Grzegorz. 2017. „Raciborskie dominikanki w nekrologach klasztorów czeskich i morawskich”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 37 (2): 173–189.
- Linge Carl. 1828. *Geschichte des ehemaligen Jungfrauenklosters zum Heiligen Geist in Ratibor*. W tenże. *Schulschriften*. Breslau: in Commission bei Graß, Warth und Comp. und bei Juhr in Ratibor, 109–122.
- Luchs Hermann. 1870. „Zur Kunsttopographie Schlesiens”. *Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift* 2 (1–2): 10–56.
- Lutsch Hans. 1894. *Verzeichnis oder Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien. Der Reg.-Bezirks Oppeln*. T. IV. Breslau: Verlag von Wilhelm G. Korn.
- Mašek Petr. 2010. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*. T. II. Praha: Argo.
- Mika Norbert. 1997. Imię Przemysł w wielkopolskiej linii Piastów. Niektóre aspekty stosunków książąt wielkopolskich z Czechami do połowy XIII w. W *Przemysł II. Odnowienie Królestwa Polskiego*. Red. Jadwiga Krzyżaniakowa, 247–255. Poznań: Instytut Historii UAM.
- Mika Norbert. 2003. Wielki pożar Raciborza 23 kwietnia 1574 roku. W *Z dziejów ziemi raciborskiej. Miejsca – Ludzie – Problemy*. Red. Jan Neuberg, Grzegorz Staniszewski, 139–142. Racibórz: Starostwo Powiatowe.
- Miształ Henryk. 2003². *Prawo kanonizacyjne. Instytucje prawa materialnego. Zarys historii, procedura*. Lublin: Wydawnictwo Diecezjalne Sandomierz.
- Mrozowski Przemysław. 1994. *Polskie nagrobki gotyckie*, Warszawa: Zamek Królewski.
- Mycielski Józef. 1898. „Grobowe Piastów pomniki na Śląsku Pruskim”. RTPNP 25: 49–106.
- Newerla Paweł. 2008. *Dzieje Raciborza i jego dzielnic*. Racibórz: Wydawnictwo i Agencja Informacyjna WAW Grzegorz Wawoczny.
- Niedziela Lucjan. 1972. „Przyczynek do dziejów walki o polskość Wrocławia w pierwszym dziesięcioleciu XVII wieku”. SKHS 27 (3): 451–467.
- Niedziela Lucjan. 2005. Pisma króla Zygmunta III Wazy i innych dostojników w sprawie ponownego przejęcia klasztorów śląskich przez dominikanów polskich w XVII wieku. W *Klasztor w państwie średniowiecznym i nowożyt-*

- nym. Red. Marek Derwich, Anna Pobóg-Lenartowicz, 477–486. Wrocław – Opole: Wydawnictwo DiG Sp.j.
- Nowack Karl G. 1836. *Schlesisches Schriftsteller Lexikon*. T. I. Breslau: Verlag von Wilhelm G. Korn.
- Oettinger Edouard M. 1867. *Moniteur des Dates contenant un million de renseignements biographiques, généalogiques et historiques publié sous le patronage de Sa Majesté le Roi de Prusse*. T. III. Dresden: Edouard M. Oettinger; toż. 1871. T. VII. Dresden: Edouard M. Oettinger.
- Ożóg Krzysztof. 1999. Eufemia. W *Piastowie. Leksykon biograficzny*. Red. Stanisław Szczur, Krzysztof Ożóg, 153. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Parma Tomáš. 2006. „Přehled olomouckých kanovníků v době episkopátu kardinála Dietrichštejna a jeho pramenná Kladná”. *Studia Theologica* 8 (2): 62–79.
- Pater Józef. 1979. „Życie i twórczość Abrahama Bzowskiego O.P. (1567–1637)”. *NP* 51: 55–87.
- Pilnáček Josef. 1930. *Staromoravští rodové*. Vídeň: Josef Pilnáček.
- Prus Konstanty. 1910. *Świątobliwa księżniczka Ofka i klasztor pp. dominikanek w Raciborzu. Kartka z dawnych dziejów Śląska*. Bytom: Wydawnictwo „Katolik”.
- Prus Konstanty. 1948. *Świątobliwa Ofka Piastówna i klasztor ss. dominikanek w Raciborzu* (Światełne Polski Postacie, 2). Opole: Wydawnictwo Św. Krzyża.
- Randt Erich, Swientek Horst O. Wyd. 1938. *Die älteren Personenstandsregister Schlesiens*. Görlitz: Verlag für Sippenforschung und Wappenkunde C.A. Starke.
- Saczyńska Monika. 2011. Sznury modlitewne – z dziejów praktyk dewocyjnych na ziemiach polskich w późnym średniowieczu i wczesnej nowożytności (z kilkoma przykładami z Europy Środkowej). W *Realia życia codziennego w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*. Red. Antoni Barciak, 49–68. Katowice–Zabrze: Studio Noa, Ireneusz Olsza.
- Schaffer Hermann. 1883. *Geschichte einer schlesischen Liebfraueugilde seit dem Jahre 1343. Ein Beitrag zu der Geschichte der Gilden und religiösen Bruderschaften. Nach Urkunden und handschriftlichen Quellen verfaßt*. Ratibor: Verlag der Literarischen Bruderschaft.
- Sękowski Roman. 2008. *Herbarz szlachty śląskiej*. T. VI. Katowice: Videograf II, Fundacja Zamek Chudów.
- Sroka Stanisław A. 1999. Bolesław III. W *Piastowie. Leksykon biograficzny*. Red. Stanisław Szczur, Krzysztof Ożóg, 752. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

- Stefaniak Piotr. 2005. „Błogosławiona Ofka Piastówna OP (1299–1359) w świetle trzech najstarszych żywotów i osiągnięć historycznych”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 25: 173–198.
- Stefaniak Piotr. 2007. „Dzieje relikwii bł. Jolenty Arpadówny (1244–1304), księżnej polskiej na tle pochówków innych polskich świętych pań feudalnych”. *NP* 107: 277–291.
- Stefaniak Piotr. 2009. „Błogosławiona Eufemia Piastówna OP (1299–1359) w świetle trzech najstarszych żywotów oraz źródeł a także literatury”. *NP* 111: 159–191.
- Stefaniak Piotr. 2011. „Z dziejów relikwii świątobliwej Ofki Piastówny, dominikanki raciborskiej”. *SSHT* 44 (1): 45–58.
- Stefaniak Piotr. 2015. *Ikonografia świątobliwej Ofki Piastówny*. Wrocław: Wydawnictwo TUM Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej.
- Stefaniak Piotr. 2017. „Testament świątobliwej Ofki Piastówny OP, przeorowszy raciborskich dominikanek z 1358 roku”. *ABMK* 107: 259–288.
- Stefaniak Piotr. 2018. Eufemia Domicylla Piastówna zwana błogosławioną (1299–1359). W *Racibórz – Perła Polskiej Korony. Szkice dla Niepodległej*. Red. Grzegorz Wawoczny, 33–36. Racibórz: Wydawnictwo i Agencja Informacyjna WAW.
- Stibor Jiří. 1993. „Černá ovce rodu Orlíků z Laziska (Ze života těšínské šlechty v 17. století)”. *Těšínsko* 36 (4): 7–10.
- Stibor Jiří. 2003. Orlík z Laziska. W *Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada*. Red. Lumír Dokoupil, 79–91. Ostrava: Ostravská univerzita.
- Suchoń Benigna. „Ofka, Eufemia, Domitilla”. *HP*. T. II: 160–171.
- Szeląg Adam. 2015. Ikonografia świątobliwej Eufemii (Ofki) na Śląsku w XVII i XVIII wieku. W *Historia, kultura i sztuka dominikanów na Śląsku 1226–2013. W trzechsetlecie beatyfikacji bł. Czesława*. Red. Dariusz Galewski, Wojciech Kucharski, Marek L. Wójcik, 205–218. Wrocław: Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe.
- Szeląg Adam. 2015. Raciborskie wizerunki świątobliwej Eufemii (Ofki) na przestrzeni wieków. W *Księstwa opolskie i raciborskie. Terytoria – struktury – elity – dziedzictwo*. Red. Bogusław Czechowicz, 125–137. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Szymański Andrzej. 2005. „Świątobliwa Eufemia (Ofka) raciborska – księżna i dominikanka”. *Studia Śląskie* 64: 217–230.
- Walczak Marek. 2013. Obraz „Wizja św. Jacka” w Odrowążu jako „vera effigies” pierwszego polskiego dominikanina. W *Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów* (Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krako-

- wie, 13). Red. Anna Markiewicz, Marcin Szyma, Marek Walczak, 595–621. Kraków: Wydawnictwo Esprit SC.
- Weltzel Augustin. 1878. „Żywot błogosławionej Eufemii, księżnej Raciborskiej, ze zakonu św. Dominika”. *Towarzystwo Bożego Grobu* 11 (22): 477–492.
- Weltzel Augustin. 1881. *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*. Ratibor: Verlag von Max Muschik.
- Witkowska Aleksandra, Nastalska Joanna. 2007. *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*. T. I. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Włodarski Bronisław. 2007. *Chronologia polska*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wolnik Franciszek. 2009. Świątobliwa Eufemia (Ofka) – życie i rozwój jej kultu. W tenże. Red. *Świętość na ziemi raciborskiej* (Sympozja, 76), 23–43. Opole: Redakcja Wydawnictwo Wydziału Teologicznego UO.
- Woroniecki Jacek. „Eufemia raciborska”. *PSB*. T. VI, 318–319.

*

Streszczenie: Przedmiotem artykułu jest nagrobek księżniczki Eufemii, przeoryszy dominikanek w Raciborzu, zmarłej 17 stycznia 1359 r. Autor analizuje przekazy źródłowe, na podstawie których dochodzi do wniosku, że grób Ofki znajdował się na środku krypty pod kaplicą św. Dominika, przylegającą od północnej strony do kościoła dominikanek w Raciborzu. Grób był nakryty kamienną płytą z wyrytym wizerunkiem Eufemii. W 1623 r. na wzór tego przedstawienia został namalowany portret Ofki, który umieszczono w kaplicy św. Dominika. W tej kaplicy w XVII w. (raczej po 1637 lub po 1658 r., a przed 1672/1674 r.) wystawiono Eufemii drewniany grobowiec w formie tumbi, nakrytej trumną, w której znajdowała się figura przedstawiająca Ofkę. Został on odnowiony w 1738 r., a w 1821 r. przeniesiony do kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Raciborzu, gdzie znajdował się aż do 1930 r.

Słowa kluczowe: Eufemia raciborska, dominikanki, Helena Otieslav, Racibórz.

Abstract: Tombstone of Princess Euphemia of Racibórz. The subject of the article is the tombstone of Princess Euphemia, the prioress of the Dominicans in Racibórz, who died on January 17, 1359. The author analyses the source, on the basis of which he comes to the conclusion that the grave of Ofka was in the middle of the crypt under the chapel of St. Dominic, adjoining from the north to the church of the Dominicans in Racibórz. The grave was covered with a stone slab with an engraved image of Euphemia. In 1623, a portrait of Ofka was painted on the basis of this image and was placed in the chapel of St. Dominic. In this chapel in the 17th century (rather after 1637 or after 1658 and before 1672/1674), a wooden

vault in the form of a tomb was made for Euphemia, covered with a coffin, in which there was a figure presenting Ofka. It was renovated in 1738, and in 1821 moved to the church of the Assumption of the Virgin Mary in Racibórz, where it was located until 1930.

Keywords: Euphemia of Raciborz, Dominicans, Helena Otieslav, Raciborz.